

Pirmasis Vilniaus katedros mokyklos „paminėjimas“ 1397 m.: tarp mitų ir faktų

Dr. Aivas Ragauskas

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra, Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius
El. p. aivas.ragauskas@if.vu.lt
ORCID ID: 0000-0001-9880-686X

Anotacija. Straipsnio tikslas – remiantis pirminiais šaltiniais ir istoriografija dekonstruoti Jano Kurčevskio (1854–1916) XX a. pradžioje pradėtą ir tarptautinėje istoriografijoje locus communis tapusią klaidingą 1397 m., kaip pirmojo Vilniaus katedros mokyklos paminėjimo, istoriografinę tradiciją ir pasiūlyti kitokią nei „mokykla“, kalbiškai pagrįstą ir istoriškai galimą lotyniško termino „stubella“ reikšmę (reikšmes). Tyrime naudojami įvairūs pirminiai dokumentiniai bei leksikografiniai šaltiniai ir istoriografija. Duomenys apdorojami pasitelkus naratyvinį, analizės ir sintezės bei istoriografinį metodus, taip pat leksikografinio ir retrospektyvinių metodų elementus. Tyrimo rezultatai išdėstyti trijose straipsnio dalyse ir išvadose.

Esminiai žodžiai: *Vilniaus vyskupija, katedrinė mokykla, viduramžiai, švietimo istorija, XIV amžius.*

Abstract. The aim of the article is to deconstruct, on the basis of primary sources and historiography, the erroneous historiographical tradition of the first mention of the Vilnius Cathedral School in 1397 by Jan Kurczewski (1854-1916) at the beginning of the twentieth century and the false historiographical tradition of 1397 as the first mention of Vilnius Cathedral School in the international historiography that has become the *locus communis* of the international historiography and to propose a linguistically based and historically valid meaning(s) for the Latin term “stubella”, different from “school”. The study makes use of various primary documentaries, lexicographical sources, and historiography. The data is processed using narrative, analysis and synthesis, and historiographical methods, as well as elements of

lexicographical and retrospective methods. The results of the research are presented in three parts and conclusions.

Keywords: *Vilnius diocese, cathedral school, medieval, history of education, 14th century.*

Įvadas¹

Pirmojo Vilniaus katedros mokyklos paminėjimo 1397 m. data yra viena svarbiausių Lietuvos istorijoje, pagal istorinę reikšmę, matyt, lygintina su pirmojo Lietuvos paminėjimo ar Mindaugo karūnavimo ir krikšto datomis. Pirmoji Lietuvos mokykla simbolizuoja vakarietiškos kultūros ir institucinio švietimo šalyje pradžią.

1997 m., remiantis J. Kurčevskio pradėta ir jo pasekėjų įtvirtinta tradicija, Lietuvoje buvo iškilmingai atšvęstas pirmosios Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejus. Jo metu 1397 m. data buvo plačiai išpopuliarinta ir visapusiškai įtvirtinta Lietuvos istorinėje kultūroje. Tai buvo padaryta įvairiomis formomis: mokslinėmis konferencijomis², proginiais leidiniais ir straipsniais³, rašinių ir ekslibrisų konkursais, minėjimais, laidų ciklais, parodomis, dainų šventėmis, koplustulpiams, atminimo lentomis, pašto ženklais, medaliais, ženkleliais, ekslibrisais. Minėtieji 1397 m., kaip pirmosios Lietuvos mokyklos paminėjimo data, pristatoma visuomenei ir jaunuomenei, taip pat vietos ir užsienio turistams, besilankantiems katedroje⁴.

Deja, 1397 m. datai skirtų atitinkamų mokslinių istorinių tyrimų nebuvo atlikta, nors ir bandyta ją jubiliejaus kontekste naujai istoriškai aktualizuoti. Atrodo, kad savotiškos ekspertinės išvados vaidmenį turėjo atlikti 1997 m. paskelbtas medievisto Artūro Dubonio ir XIX a. istorijos tyrėjo Vytauto Jogėlos nepilno puslapio mokslo

¹ Straipsnį skiriu įžymiojo Lietuvos bažnyčios istorijos tyrėjo ir šaltinių skelbėjo, Lvovo ir Krokuvos universitetų profesoriaus, kunigo Jano Nepomuceno Fijałeko (1864–1936), dekonstrukcinio tyrimo apie pirmąjį Vilniaus vyskupą sufraganą XIV a. pab. – XV a. pr., kurio tuomet dar... nebuvo, autoriaus atminimui, plg. FIJAŁEK, Jan. Pierwszy biskup sufragan wileński, ktorego nie było. *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, 1924, t. 2, Nr. 1, p. 515–521.

² *Lietuvos mokyklai – 600 metų*. Konferencijos medžiaga, 1997 m. balandžio 25–26 d. Pedagogikos institutas. Red. kolegija: Meilutė Lukšienė, pirm. Vilnius, 1997, t. 1–2; Lietuvos mokyklos patirtis ir perspektyvos. Lietuvos mokyklai 600 metų: konferencija, 1997 m. balandžio 2–4 d., Vilnius. Tezės. Vilnius, 1997.

³ BUKAUSKIENĖ, Elena. *Lietuvos mokyklai 600 metų*. Vilnius, 1997; [LUKŠIENĖ, Meilė]. *Šįmet minime Lietuvos mokyklos 600 metų sukaktį*. Vilnius, 1997. Taip pat žr. LUKŠIENĖ, Meilė. *Prie tautos kultūros pamatų*. Sudarė ir parengė Ingė Lukšaitė, Austėja Ikamaitė. Vilnius, 2014, p. 360; BIELSKIS, Jonas. *Lietuvos mokyklai – 600 metų*. Kaunas, 1997; ŠIDLAUSKAS, Algirdas. 600 metų Lietuvos mokyklai. Švietimo sistemos pradžia. *Kultūros barai*, 1990, Nr. 10, p. 67.

⁴ „Prie pastatytos Vilniaus katedros buvo įsteigta pirmoji Lietuvoje mokykla, pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėta 1397-aisiais“, *Vilniaus Šv. vyskupo Stanislovo ir Šv. Vladislavo arkikatedra bazilika*. Vadovė, sudarytoja Alina Pavasarytė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017, p. 74–75. Šis turistinis vadovas išverstas į įvairias užsienio kalbas.

populiarinimo straipsnis apie Vilniaus katedrinės mokyklos įkūrimą. Jame padaryta išvada, kad, „remiantis turimais duomenimis, mokyklėlės egzistavimo data galima laikyti 1397 m. gegužės devintą dieną“⁵.

Viduramžiais katedrinės mokyklos buvo svarbūs rašto kultūros, elito švietimo ir dvasininkijos rengimo centrai. Jos tarnavo vyskupinių bažnyčių liturgijai, buvo bažnytinės institucijos. Iki atsirandant universitetams šios mokyklos paprastai būdavo seniausios ir svarbiausios vyskupijose. Didžiausią konkurenciją joms sudarydavo vienuolynų mokyklos. Gniezno metropolijoje pirmosios katedrinės mokyklos atsirado XI a. Jos ne visuomet veikdavo atskiruose pastatuose. Atskiros mokyklos būdavo netoli katedrų, neretai greta kunigų vikarų namų. Mokyklos dažniausiai būdavo medinės, su šiaudiniais stogais. Jose įprastai būdavo vienas kambarys (salė), rečiau – dvi, taip pat mokyklos rektoriaus būstas, neretai mokinių bendrabutis. Minėtoje metropolijoje jos veikė Gniezne, Poznanėje, Plocke, Vroclave, Krokuvoje, Vloclaveke, Liubuše (Lubusz) bei XIV a. pab. – XV a. pr. įsteigtose Vilniaus (1388 m.) ir Medininkų vyskupijose (1417 m.). Deja, dėl šaltinių spragų daugeliu atvejų negalima nustatyti daugelio katedrinių mokyklų veiklos pradžios. Istoriografijoje diskutuojama, ar Gniezno metropolijoje katedrinės mokyklos atsirado tuoj po vyskupijų įsteigimo, ar kiek vėliau, nusistovėjus vyskupinėms struktūroms, ar dar vėliau, suintensyvėjus jose intelektualiniam gyvenimui⁶. Vyskupijų veiklos pradžioje didžiausias dėmesys būdavo skiriamas misijinio darbo, vyskupo tarybos (presbiterijos) ir būsimos kapitulos organizavimui⁷. Vėlyvųjų viduramžių katedrinių mokyklų religinis-kultūrinis kontekstas jau

⁵ DUBONIS, Artūras; JOGĖLA, Vytautas. Dėl Vilniaus katedros mokyklos įkūrimo. *Lietuvos edukologija*. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Šernas. Vilnius, 1997, p. 8. Už šios publikacijos nuorodą dėkoju kolegai Kęstučiui Gudmantui. Plačiau apie šį tyrimą žr. žemiau.

⁶ STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*. Kraków, 1994, p. 13–18, 21–23; STOPKA, Krzysztof. Studia nad genezą szkół katedralnych w Polsce średniowiecznej. *Studia Historyczne*, 1993, t. 36, p. 3–21; STOPKA, Krzysztof. Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej. *Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich. Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, 1993, t. 67, p. 36–40.

⁷ PUKIANIEC, Mikołaj. Szkoła katedralna w Poznaniu – schola maior posnaniensis. *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*. Pod red. Doroty Żołądź-Strzelczyk i Rafała Witkowskiego. Poznań, 2011, p. 41–46; STOPKA, Krzysztof. W cieniu katedry-szkoła katedralna gnieźnieńska w wiekach średnich. *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*. Red. J. Strelczyk i J. Górny. Gniezno, 2000, p. 217–234; STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*. Kraków, 1994; STOPKA, Krzysztof. Z badań nad szkolnictwem pozauniwersyteckim w Polsce średniowiecznej. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 1988, t. 31, p. 391–411; KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków. 1986, p. 15–17; PAWLAK, Ireneusz. Gnieźnieńska szkoła katedralna w I połowie XVI wieku. *Studia Gnesnensia*, 1979–1980, t. 5, p. 311–321; RECHOWICZ, Marian. Początki szkoły katedralnej w Gnieźnie. *Roczniki Humanistyczne*, 1972, t. 20, Nr. 2, p. 37–42; PUZIO, Jan. Wrocławska szkoła katedralna w XIII i w XIV wieku. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, 1970, t. 2, p. 103–118; NOWACKI, Józef. *Dzieje archidiecezji poznańskiej*. Poznań, 1964, t. 2, p. 666–678; HAJDUKIEWICZ, Leszek. Krakowska szkoła zamkowa 1510–1801. *Studia do dziejów Wawelu*, 1955, t. 1, p. 203–348; SKOCZEK, Józef. *Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej*. Lwów, 1929; ŁUKOWSKI, Jan. *Szkoła tumska czyli katedralna w Gnieźnie*. Gniezno, 1905; CHODYŃSKI, Stanisław. *Szkoła katedralna wrocławska*. Włocławek, 1900; CHODYŃSKI,

buvo panašus į ankstyvųjų naujųjų laikų, todėl katedrinių mokyklų veiklos apystovų ankstesniais amžiais negalima perkelti į vėlesnį laikotarpį. Analogiškai skyrėsi ir katedrinių mokyklų ugdymo apimtys bei lygis senosiose ir naujosiose vyskupijose, kuris buvo susijęs su skirtingu ekonomikos ir kultūros išsivystymu, bažnyčios struktūrų ir dvasininkijos korpuso nevienodumais atskiruose regionuose ir kraštuose. Einant iš vakarų į rytus situacija visais atžvilgiais komplikavosi. Galiausiai ir senesnės Gniezno metropolijos katedrinės bažnyčios buvo nevienodo kokybinio lygio⁸.

Gniezno metropolijos katedrinių mokyklų istorijos tyrėjas Krzysztofą Stopką laikosi nuomonės, kad apie vyskupą susitelkusios bažnytinės aplinkos stabilizacijai mokyklos reikėjo – ji vaidino svarbų vaidmenį kasdienėje katedrinės bažnyčios liturgijoje, o ypač vadinamajame pontifikaliniame rite – vyskupo iškilmingai aukojamose mišiose ir kitose liturginėse apeigose. Teigdamas apie katedrinių mokyklų atsiradimą tuoj po vyskupijų įsteigimo autorius remiasi ir Vilniaus bei Žemaičių (Medininkų) katedrinių mokyklų pavyzdžiais⁹. Daugiau „skeptiškam“ požiūriui atstovaujančio Vroclavo katedrinės mokyklos istorijos tyrėjo Jano Puzio nuomone, vyskupijos įsteigimo ir katedrinės mokyklos atsiradimo tapatinimas yra „pernelyg toli einantis“¹⁰.

Ankstyvojoje Vilniaus vyskupijoje buvo pasitelkiama Gniezno metropolijos, pirmiausia Krokuvos vyskupijos, organizacinė patirtis¹¹. Vyskupo Andriaus raštininku buvo dvasininkas Mikalojus iš Krokuvos¹². Jau XI a. antrojoje pusėje minima katedrinė mokykloje Krokuvoje, atrodo, pradžioje buvo paties vyskupo globojama. Vėliau ją perėmė vienas iš kanauninkų (pradžioje vadintas magistru, o paskui scholastiku). Scholastikas pradžioje pats mokė, o jam padėjo kantorius, atsakingas už giedojimo mokymą. Vėliau prelatas scholastikas tik išlaikydavo mokytoją ir kantorių. Mokyta daugiausia giedojimo, laisvųjų menų ir teologijos, taip pat kanonų teisės. 1364 m. įsteigus Krokuvoje

Stanisław. *Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym wrocławskim. Szkic historyczny*. Włocławek, 1902; KARBOWIAK, Antoni. *Szkoła katedralna kujawska w wiekach średnich, Kwartalnik Historyczny*. 1898, t. 12, p. 763–777; KARBOWIAK, Antoni. *Krakowska szkoła katedralna w wiekach średnich*. Kraków, 1896. Apie Kielcų koleginės bažnyčios mokyklos genezę žr. BRACHA, Krzysztof. Statuta vel praecepta scholarium: przyczynek do dziejów najstarszej szkoły w Kielcach w XV w. *Studia Muzealno-Historyczne*, 2011, t. 3, p. 31–51.

⁸ RYBUS, Henryk. Prymas Maciej Drzewiecki: zarys biografii (1467–1535). *Studia Theologica Varsaviensia*, 1964, t. 2/1–2, p. 120.

⁹ STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*. Kraków, 1994, p. 13, 16, 23; STOPKA, Krzysztof. *Studia nad genezą szkół katedralnych w Polsce średniowiecznej. Studia Historyczne*, 1993, t. 36, p. 3–21.

¹⁰ PUZIO, Jan. Wrocławska szkoła katedralna w XIII i w XIV wieku. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, 1970, t. 2, p. 106.

¹¹ KASABULA, Tadeusz. Prałatury i kanonie *de gremio* Kapituły Katedralnej Wileńskiej w okresie przedrozbiorowym. *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2016, t. 15/1, p. 136; OCHMAŃSKI, Jerzy. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*. Poznań, 1972, p. 28; KURCZEWSKI, Jan. *Wileńskie biskupstwo. Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 263.

¹² Tikėtina, kad būtent jis surašė ir 1397 m. gegužės 9 d. aktą. Vyskupas Andrius nurodo jį kaip jo 1398 m. testamento autorių. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. Wydali Jan FIJAŁEK i Władysław Semkowicz. Kraków, 1932, Nr. 33, t. 1, z. 1: 1387–1468, p. 56, 59 (toliau – KDKDW).

universitetą su Laisvųjų menų ir Teisės fakultetais, o 1400 m. jį atnaujinus pridėdant Teologijos fakultetą, katedrinė mokykla pradėjo prarasti savo reikšmę, o XV a. antroje pusėje – smukti. Ji palaipsniui virto aukšto parapinio lygio mokykla su lotynų kalbos, jos gramatikos ir lotynų autorių bei giedojimo mokymu. Dėl neturtėliams mokiniams (giedoriams) mokamų stipendijų viename XV a. šaltinyje ji netgi pavadinta „vargšų mokykla“ (*gymnasium pauperum*). Jau XV a. pab. turtingų bajorų ir miestiečių vaikai vietoj mokymosi joje rinkosi studijas tiesiog pačiame Krokuvos universitete¹³. Kapitulai mokykla pirmiausia rūpėjo kaip giedotojų katedroje šaltinis, mokymas buvo tik jos veiklos dalis. Kita vertus, iki XVII a. pradžios ji buvo savotiškas kunigų seminarijos pakaitas – joje buvo rengiami dvasininkai parapiinėms bažnyčioms. Mokykloje mokėsi dviejų kategorijų mokiniai – mokslus tik pradėję jaunuoliai ir būsimoji klierikai¹⁴.

Kaip minėta, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikė dvi katedrinės mokyklos – Vilniuje ir Medininkuose. Abiejuose vyskupijų centruose katedrinės mokyklos buvo kapitulų žinioje. Žemaičių vyskupijos Medininkų katedrinė mokykla paminėta tik 1469 m., tačiau spėjama, kad ji galėjo būti įsteigta bent keleriais metais anksčiau. Taigi ne nuo vyskupijos įsteigimo¹⁵. Neaišku, kada mokyklos atsirado prie kitų dviejų koleginių statusą pretendavusių ir prepozitūrinėmis galiausiai likusių bažnyčių¹⁶ – Naujųjų Trakų Švč. Mergelės Marijos ir šv. apaštalo ir evangelisto Jono bažnyčia (vėliau – Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo)¹⁷ ir Gardino. Jerzy Ochmański teigia, kad 1409 m. Vytauto funduotos koleginės Naujųjų Trakų bažnyčios mokykla minima jau tais pačiais metais, o mokinsy kiek vėliau – 1419 m.¹⁸ Tačiau šis „paminėjimas“ – tai tik fundacinis

¹³ Jan Krukowski akcentavo, kad Krokuvos katedrinės mokyklos genezę reikėtų iširti iš naujo, tačiau to nebuvo padaryta, plg. KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków, 1986, p. 15–17, 162; HAJDUKIEWICZ, Leszek. *Krakowska szkoła zamkowa 1510–1801. Studia do dziejów Wawelu*, 1955, t. 1, p. 203–348; Karbowski, Antoni. *Krakowska szkoła katedralna w wiekach średnich*, p. 1–39.

¹⁴ HAJDUKIEWICZ, Leszek. *Krakowska szkoła zamkowa 1510–1801. Studia do dziejów Wawelu*, 1955, t. 1, p. 205–207, 219–220.

¹⁵ ALIŠAUSKAS, Vytautas; JASZCZOŁT, Tomasz; JOVAIŠA, Liudas; PAKNYNS Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius, 2009, Nr. 1611, p. 269 (toliau – *LKD*); WOŁONCZEWSKI, Maciej. *Biskupstwo żmudzkie*. Kraków, 1898, p. 34 (netiksliai teigia, kad tais metais mokykla buvo įsteigta); LEBEDYS, Jurgis. *Mikalojus Daukša*. Vilnius, 1963, p. 64; OCHMAŃSKI, Jerzy. *Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986, p. 127–128 (vertimą į lietuvių k. žr. OCHMAŃSKIS, Ježis. *Seniausios Lietuvos mokyklos XIV a. pabaigoje – XVI a. viduryje. Senoji Lietuva*. Vertė Reda Griškaitė ir Ona Mickevičiūtė. Vilnius, 1996, p. 133–153); BŁASZCZYK, Grzegorz. *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Ustrój*. Poznań, 1993, p. 104–105.

¹⁶ Kai kurie tyrėjai Naujųjų Trakų ir Gardino bažnyčias laiko ne koleginėmis bažnyčiomis, o prepozitūromis, plg. FIJALEK, Jan. *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę. Litwa a Polska w dziejowym stosunku*. Warszawa etc., 1914, p. 44.

¹⁷ Apie jos titulą plačiau žr. JOVAIŠA, Liudas. *Trakų parapija ir jos šventovė XV–XVIII amžiuje. Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2018, t. 90, p. 72.

¹⁸ OCHMAŃSKI, Jerzy. *Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986, p. 117. Pirmieji akto leidėjai spėjo, kad jis gali būti falsifikatas. J. Ochmańskio nuomone, jis yra autentiškas. Plg. žr. JOVAIŠA, Liudas. *Trakų parapija ir jos šventovė XV–XVIII amžiuje. Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2018, t. 90, p. 72; KRAHEL, Tadeusz. *Zarys*

nurodymas bažnyčios valdytojui išlaikyti mokytoją (*clericum sive magistrum scholae*). Ar tikrai 1419 m. paminėtas mokyklos mokinys, neaišku. Istoriografijoje pažymėta, kad „fundatoriaus nurodymas dar negarantavo, kad mokykla parapijoje veiks“¹⁹. Istoriografijoje akcentuota, kad Naujųjų Trakų parapija buvo puikiai aprūpinta, jos klebonais buvo keli būsimieji vyskupai. Krokuvos universitete 1413–1485 m. studijavo 12 iš Naujųjų Trakų atvykusių studentų, iš jų 8 XV a. antrojoje pusėje²⁰. J. Ochmański taip pat teigia, kad 1400 m. funduota Senujų Trakų Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ir Šv. Benedikto bažnyčios mokinys paminėtas 1413 m., o mokykla – 1472 m.²¹ Tačiau Tadeusz M. Trajdos akcentuoja, kad Senujų Trakų abatijoje parapijos negalėjo būti, o bažnyčia žinoma tik viena. Pasak jo, ji atsirado tik XVI a. vid. Senujų Trakų benediktinų vienuolyne veikusios studijos buvo prieinamos vienuoliams ir klierikams. Jos minimos jau 1424 m.²² 1430 m. funduotos Gardino Švč. Mergeles Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios mokyklos mokinys paminėtas tik 1468 m., o mokykla – dar vėliau, 1555 m.²³ Šie istoriko J. Ochmanskio teiginiai, matyt, irgi galėtų būti patikslinti²⁴.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas Vilniaus katedrinės mokyklos pirmojo paminėjimo klausimas. Istoriografijoje juo laikomas 1397 m. gegužės 9 d. Vilniaus vyskupo Andriaus († 1398) raštas, kuris yra sulaukęs ir patikimos kritinės publikacijos²⁵. Straipsnyje keliami hipotezė, kad pradedant Vilniaus vyskupijos istoriku kanauninku Janu Kurčevskiu (Kurczewski) istoriografijoje įsitvirtinęs teiginys, kad 1397 m. gegužės 9 d. Vilniaus vyskupo Andriaus lotyniškame akte minimas terminas „stubella“

dziejów (archi)diecezji wileńskiej. *Studia Teologiczne*, 1987–1988, t. 5–6, p. 39–40; *KDKDW*, Nr. 50, t. 1, z. 1, p. 76. Taip pat žr. LUKŠAITĖ, Ingė. Trakų mokykla – Lietuvos pradinė mokyklų pradžia. *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, t. 12, p. 28.

¹⁹ KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Gardino dekanato parapijos XVII a. antrojoje pusėje. *Soter*, 2013, t. 46 (74), p. 61.

²⁰ Tai naujai akcentuoja: TRAJDOS, Tadeusz M. Z dziejów opactwa benedyktynów w Starych Trokach XV–połowa XVII w. *Przegląd Historyczny*, 2009, t. 100, Nr. 2, p. 280, 283; FIJAŁEK, Jan. Uchrześcianienie Litwy przez Polskę. *Litwa a Polska w dziejowym stosunku*. Warszawa etc., 1914, p. 100–101.

²¹ OCHMAŃSKI, Jerzy. Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. *Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986, p. 117.

²² TRAJDOS, Tadeusz M. Z dziejów opactwa benedyktynów w Starych Trokach XV–połowa XVII w. *Przegląd Historyczny*, 2009, t. 100, Nr. 2, p. 281, 283.

²³ OCHMAŃSKI, Jerzy. Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. *Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986, p. 116; BŁASZCZYK, Grzegorz. *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Ustrój*. Poznań, 1993, p. 116.

²⁴ Istoriografijoje Vytauto funduotos Gardino bažnyčios mokyklos klausimas nenagrinėtas. Plg. KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Gardino dekanato parapijos XVII a. antrojoje pusėje. *Soter*, 2013, t. 46 (74), p. 60–61; KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Gardino dekanato parapijų fundacijos XV–XVII a. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2012, p. 321–343; KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Kauno ir Gardino katalikiškų parapijų istoriją paralelės XV–XVII a. *Kauno istorijos metraštis*, 2012, t. 12, p. 15–24. Taip pat žr. DUBAS-URWANOWICZ, Ewa. Fundacje kościołów i klasztorów grodzieńskich do XVIII wieku. *Fundacje i fundatorzy w średniowieczu i epoce nowożytnej*. Red. E. Opaliński, T. Wiślicz. Warszawa, 2000, p. 130–141.

²⁵ *KDKDW*, Nr. 29, t. 1, z. 1, p. 48–50.

reiškia Vilniaus katedros mokyklą, yra klaidingas²⁶. Tyrimo aktualumą atspindi minėtai datai skirta jau minėta marmurinė „Pirmosios Lietuvos mokyklos memorialinė lenta“ su lotynišku tekstu ir lietuvišku priedu: „Lietuvos mokykla“, įrengta Vilniaus katedroje²⁷. Ši data minima ir Vilniaus 700 metų jubiliejaus programoje²⁸. Ankstyvoji Vilniaus katedros mokyklos istorija svarbi ir atskiriems katedros lobyno artefaktams datuoti ir identifikuoti (žr. žemiau).

Galima teigti, kad 1397 m. data įtvirtinta ne tik Vilniaus katedros istorinėje epitafoje, tačiau funkcionuoja visoje Vilniaus ir Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir kitų visuomenių istorinėje kultūroje. Ji svarbi bažnyčios, švietimo ir meno istorijai. Neatmestina, kad „mokyklos“ 1397 m. akte „buvimas“ ne vieną tyrėją bei autorių paskatino daryti įvairias neistoriškas ir pernelyg optimistines išvadas apie „žaibišką“ bažnytinio švietimo plitimą Lietuvoje XIV a. pab. Šios priežastys ir 700 metų Vilniaus jubiliejaus minėjimas verčia atidžiau pažvelgti į minėtą klausimą. Tai puiki proga ir galbūt netgi pareiškia pabandyti kuo objektyviau revizuoti ir įvairius kontroversiškus senojo Vilniaus švietimo istoriografijos siužetus. Senojoje Lietuvos švietimo istoriografijoje „klajoja“ ne vienas mitinis teiginys, funkcionuojantis dėl atitinkamų išsamių tyrimų stokos ir, matyt, noro, kad kai kurios reikšmingos ar netgi unikalios švietimo institucijos ar veikėjai „būtų“ praeityje.

Galiausiai tai ir istorinių tyrimų kokybės klausimas. Nebūdamas medievistu šio straipsnio autorius nepretenduoja į „aukščiausiąją“ tyrimo kokybę, tačiau siekia pateikti savo interpretaciją. Nepaisant neišvengiamų trūkumų, ją vis tik laiko esant pakankamai pagrįsta.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti 1397 m. kaip pirmojo Vilniaus katedros mokyklos paminėjimo istoriografinės tradicijos genezę, aptarti katedrinės mokyklos veiklos kontekstus ir pasiūlyti kitą – kalbiškai pagrįstą ir istoriškai galimą lotyniško termino „stubella“ reikšmę (reikšmes). Tyrime nesiekama nustatyti Vilniaus katedrinės mokyklos veiklos pradžios. Atrodo, kad, kaip ir daugelio kitų katedrinių mokyklų atveju, dėl šaltinių spragų to padaryti neįmanoma. Autorius laikosi istoriografijos pozicijos, pagal kurią katedrinės mokyklos kartu su vyskupijos įsteigimu neatsirasdavo, tačiau mano, kad stokojant šaltinių svarbu aptarti ir kai kuriuos netiesioginius duomenis, galinčius byloti jos (ne)veikimą.

Straipsnio uždaviniai: a) išnagrinėti J. Kurčevskio pradėtą ir istoriografijoje paplitusią 1397 m. kaip pirmojo Vilniaus katedros mokyklos paminėjimo datą, b) aptarti

²⁶ Už pastabas ir konsultacijas nuoširdžiai dėkoju kolegoms Dariui Aleknai, Liudui Jovaišai, Dariui Antanavičiui, Lidiai Korczak, Egidijui Ožalui ir Birutei Rūtai Vitkauskieni.

²⁷ Lotyniško teksto lietuviškas vertimas: „Dabar [čia] yra įkurta mokyklėlė. Suteikta ir įvykdyta Vilniuje Viešpaties metais 1397“. Prieiga per internetą: <https://www.katedra.lt/epitafijos/14/> [žiūrėta 2023-05-29]. Palydimajame tekste užrašyta: „Pirmą kartą ši mokykla rašytiniuose šaltiniuose paminėta 1397 m. Vilniaus kapitulos dokumentuose. Tuo laiku tai buvo pradžia mokykla. Joje buvo ruošiami bažnyčios patarnautojai, choristai, galbūt ir žemesnieji dvasininkai“, ten pat. Tekstų autorius (-iai) nenurodyti. Taip pat žr. žemiau.

²⁸ *Pirmoji mokykla*. Prieiga per internetą: <https://www.700vilnius.lt/vilnius-jaunas-2/7-keliones-kryptimi-vilnius-700/uzmirsta-xv-amziaus-vilniaus-gyventoju-kasdienybe/pirmoji-mokykla/> [žiūrėta 2023-06-06].

vėlesniu – XV–XVI a. 3-iajame dešimt. jos atsiradimą datuojančius autorius, c) pateikti kalbiškai ir istoriškai galimas termino „stubella“ reikšmes.

Tyrime pasitelkiami bažnyčios ir švietimo istorijos priegigos, naudojami bendrieji istorijos moksle dažniausiai taikomi naratyvinis, analizės ir sintezės, taip pat istoriografinis metodai. Kadangi straipsnyje didelis dėmesys skiriamas su mokykline tematika siejamos lotyniškos ir lenkiškos terminijos analizei, jai atlikti pasitelkta filologinė prieiga, konkrečiai – leksikografinio metodo elementai. Atsižvelgus į išlikusių XIV a. pab. – XV a. per. šaltinių menkumą, naudojamas ir retrospektyvinis metodas, kai kuriais atvejais pasitelkiami ir atskiri vėlesnių – XV–XVIII a. duomenys.

Tyrime naudojami XIV a. pab. – XVI a. pr. Vilniaus vyskupijos istorijos šaltiniai, kurių dauguma yra skelbti²⁹. Deja, dėl gaisrų ir kitų priežasčių neišliko ankstyvieji Vilniaus kapitulos ir daugelis vyskupų aktų³⁰. Straipsnyje taip pat naudojami įvairūs leksikografiniai šaltiniai ir Gniezno metropolijai, Krokuvos, Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms, jų kapituloms ir katedrinėms mokykloms skirta bei kita su analizuojama tematika susijusi istoriografija³¹.

„Stubella“ – „mokyklėlė“. J. Kurčevskio 1397 m. gegužės 9 d. akto istoriografinė tradicija

Kaip minėta, Vilniaus vyskupija buvo įsteigta 1388 m. antroje pusėje.³² Tais pačiais metais atsirado ir kapitula³³. Pradžioje ji buvo išlaikoma iš vyskupo valdų pajamų, o pradėdant 1391 m. jai buvo suteikta atskirų žemės valdų, namų Vilniuje ir daug kitokio nekilnojamojo turto³⁴.

²⁹ *Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a., t. 1 1502–1533*. Parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018; *KDKDW*, t. 1, z. 1: 1387–1468; 1939, t. 1 z. 2: (1468–1551); t. 1, z. 3: (1501–1507, užpildymai 1394–1500), Kraków, 1932–1948; KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908–1916, t. 1–3.

³⁰ Tai gerai žinoma aplinkybė, žr. KURCZEWSKI, Jan. *Wileńskie bpstwo. Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 308.

³¹ Plačiau apie katedrinių mokyklų istoriografiją žr. STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków, 1994; STOPKA, Krzysztof. *Z badań nad szkolnictwem pozauniwersyteckim w Polsce średniowiecznej. Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 1988, t. 31, p. 391–411.

³² Plačiau žr. BARONAS, Darius. Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2018, t. 6, p. 68–72. Prieš keliolika metų buvo iškelta hipotezė dėl kiek vėlesnio vyskupijos įsteigimo – 1390 m., žr. KOWALSKI, Daniel M. Nieznany dokument papieski dla Andrzeja, pierwszego biskupa Seretu i Wilna, i powstanie biskupstwa wileńskiego. *Studia Źródłoznawcze*, 2015, t. 53, p. 123–134.

³³ OCHMAŃSKI, Jerzy. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*. Poznań, 1972, p. 24.

³⁴ KURCZEWSKI, Jan. *Wileńskie bpstwo. Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 262.

1397 m., kaip pirmojo mokyklos paminėjimo datos, pradininkas yra Vilniaus kapitulos kanauninkas, Vilniaus kunigų seminarijos bažnytinės istorijos profesorius, bene žymiausias vyskupijos istorikas, kapitulos aktų santraukų leidėjas J. Kurčevskis³⁵. 1908 m. išleistame veikalas apie Vilniaus katedrinę bažnyčią tome ir 1909 m. publikuotame straipsnyje apie Vilniaus vyskupijos parapijų mokyklų istoriją bei 1912 m. paskelbtame Vilniaus vyskupijos istorijos veikle jis teigė, kad minėtame rašte nurodydamas sklypo altaristai ribas Vilniaus vyskupas pažymėjo, kad jis yra prie „mokyklėlės“ („stubella“). Siekdamas akcentuoti šios informacijos svarbą autorius, 1910 m. publikuodamas minėto 1397 m. Vilniaus vyskupo raštą, žodžius „stubella nunc posita est“ netgi išskyrė pakreiptu šriftu³⁶. Rašydamas apie vyskupą Andrių pažymėjo, kad jis „pastatė prie katedros koplyčią ir mokyklą“³⁷.

Garbusis kanauninkas taip pat rėmėsi vadinamuoju 1397 m. vasarą „surašytu“ Kryžiuočių ordino vyriausiojo slaugytojo grafo Konrado von Kyburgo († 1402) „dienoraščiu“, kuriame irgi „minima“ katedros mokykla³⁸. Jis, matyt, nežinojo dar 1869 m. Vilniaus spaudoje paskelbto Vasilijaus Vasilevskio straipsnio, kuriame pažymėta, kad minėtas dienoraštis tėra falsifikatas, tikėtina, Teodoro Narbuto bičiulio Ignoto

³⁵ Apie J. Kurčevskį ir kitus Vilniaus kapitulos kanauninkus – istorijos mylėtojus iš naujesnių publikacijų žr. PRAŠMANTAITĖ, Aldona. Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: personalijos, idėjos, refleksijos*. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2020, p. 117–135; PAWLIKOWSKA, Wioleta. Wileńska Kapituła Katedralna w zapisie źródłowym: część pierwsza: Ksawey Franciszek Michał Bohusz, Mamert Herburt z Fulsztyna, Jan Kurczewski – registratorzy protokołów z posiedzenia kapituły. *Lituaño-Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, 2007, t. 12, p. 109–141.

³⁶ „Tak w przywileju pierwszego biskupa wileńskiego Wasiłły, sporządzonym w r. 1397 na korzyść założonej przez niego kaplicy przy kościele katedralnym wileńskim, spotykamy przypadkową prawie wzmiankę o szkółce wileńskiej. Zapisując bowiem plac na zbudowanie domu dla altarysty tej kaplicy w ogrodzeniu zamkowym, biskup wskazuje granice jego, dotykające szkółki i cmentarza katedralnego“. J. Kurčevskis cituoja šaltinį (jį pateikiamas pagal vėlesnę 1932 m. moksline kritinė akto publikaciją (žr. žemiau): „Damus... in castro vero pro domo habitacionis altariste de area sive curia nostra directe ab acie cimiterii hodierni, ut stubella nunc est posita...“. KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908, t. 1, p. 8; 1910, t. 2, p. 17–18; KURCZEWSKI, Jan. *Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1908*, Wilno, 1909, t. 2, p. 18–19; KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo Wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912, p. 271–272, nuor. 4; KURCZEWSKI, Jan. *Wileńskie bpstwo. Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 285.

³⁷ „Zbudował kaplicą i szkółkę przy katedrze“, KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908, t. 1, p. 308.

³⁸ „O szkółce tej wspomina i poseł krzyżacki, dodając, że nauczycielami w niej byli Franciszkanie KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska*, t. 1, p. 8; KURCZEWSKI, Jan. *Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. 1908*. Wilno, 1909, t. 2, p. 18–19; KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912, p. 271–272. Vadinamajame dienoraštyje taip rašoma: „Na wzór urzędzonej przy katedralnym kościele, w której bracia minoryci onewtualni uczą“, NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno, 1856, p. 153.

Onacevičiaus autorystės³⁹. Rašydamas apie Vilniaus vyskupo Andriaus testamentą J. Kurčevskis vėl teigė, kad jame yra vertingas liudijimas apie jo vyskupavimo metu buvusią katedros mokyklėlę. Netoli jos („stubella“) vyskupas paskyręs namą altaris-tai⁴⁰. Tačiau minėtame testamente apie „stubella“ ar „schola, scola“ apskritai nerašoma. Vyskupas tenurodo pastatęs koplyčią, kurioje prašo jį palaidoti („sepulturam in capella nostra, quam fundavimus et construximus circa cathedralem ecclesiam prefatam“)⁴¹. Apskritai testamente surašyta daug įvairių, netgi smulkių užrašymų institucijoms ir asmenims, taip pat knygų. Tai, kad tarp gavėjų neminima mokykla ar jos rektorius, – didelio dėmesio vertas faktas.

J. Kurčevskis minėjo apie Lietuvos parapines mokyklas rašiusius Juzefą Jaroševičių (Jaroszewicz), Juzefą Lukaševičių (Łukaszewicz) ir žymų Lenkijos švietimo istoriką Antonį Karboviaką (Karbowiak), kritikavo nenurodytus autorius, katedrinės mokyklos įsteigimą datavusiais žymiai vėliau – Kazimiero Jogailaičio valdymo metu 1452 m. ar netgi vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių laikais 1522 m. Aptaręs 1452 m. Kazimiero Jogailaičio aktą dėl algos mokytojui skyrimo jis pažymėjo, kad juo remdamiesi kai kurie autoriai teigė, jog Kazimieras Jogailaitis buvo jos steigėjas (plačiau žr. žemiau)⁴². J. Kurčevskio manymu, katedrinė mokykla apskritai turėjo būti įsteigta kartu su bažnyčia. Jo teigimu, šios mokyklos pavyzdžiu buvo steigiamos ir kitos mokyklos. Joje buvo mokami ir nepasiturintys asmenys, neišgalėję samdytis privačių mokytojų. Mokykla rūpinosi kapitula. Kanauninko teigimu, Vilniaus katedros mokykla buvo kultūros židinys, pirmavęs Lietuvos „mažųjų apšvietoje“⁴³.

Kodėl J. Kurčevskis terminą „stubella“ išvertė kaip „mokyklėlė“, neišku. Jau minėtose jo paties publikuotose kapitulos aktų santraukose 1529 m. minimus terminus

³⁹ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, Василий. Ученый подлогъ, либо забавная ошибка. *Виленский Вестник*, 1869, Nr. 56.

⁴⁰ „Testament jego [...] zawiera dla nas cenne świadectwo o istnieniu za jego czasów szkółki katedralnej; poblizu bowiem tej szkółki (stubella) przeznaczą biskup dom dla altarysty“, KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908, t. 1, p. 8.

⁴¹ Jokios mokyklos nemini ir akto leidėjai, žr. *KDKDW*, Nr. 33, t. 1, z. 1, p. 54–59. Taip pat žr. FIJAŁEK, Jan. Pierwszy biskup sufragan wileński, którego nie było. *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, 1924, t. 2, Nr. 1, p. 518.

⁴² KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912, p. 271–272; KURCZEWSKI, Jan. Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. Wilno, 1909, t. 2, p. 18–19.

⁴³ „Od założenia katedry była przy niej szkółka dla pauprów, służących do mszy, a potem i dla przychodzących z miasta“, KURCZEWSKI, Jan. Wileńskie bpstwo. *Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 159. Pasak jo, „Ogniskiem ruchu kulturalnego był kościół zamkowy. Przy nim założona pierwsza w kraju szkółka, na której się wzorowały inne szkółki kościelne. Założona z kościołem i uposażona przez Kazimierza Jagiellończyka w r. 1452“, KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908, t. 1, p. 27, 28. Taip pat žr. KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912, p. 159–161.

„stuba alba“ ir „stuba nigra“ jis išvertė atitinkamai kaip „baltąjį kambarį“ ir „juodąjį kambarį“⁴⁴. Vilniaus vyskupijos švietimo istoriją J. Kurčevskis apskritai išmanė neblogai. Jis paskelbė publikaciją apie Vilniaus vyskupijos parapines mokyklas⁴⁵. Galima spėti, kad jį paveikė XIX a. paplitusi mokyklinė termino „sztuba“ reikšmė ir pasidavimas T. Narbuto paskelbtam jo „stubella“ termino reikšmę netiesiogiai patvirtinančiam „šaltiniui“, t. y. falsifikatui. Yra žinoma, kad J. Kurčevskis T. Narbuto atžvilgiu buvo lengvatiškas⁴⁶. Kurgi ne: J. Kurčevskis netgi cituoja fantastišką vyskupo Andriaus „pokalbį“ su Kyburgu „švietimo tema“, tiki jo išsigalvojimais dėl jaunuomenės siuntimo studijuoti į Rusiją bei Rygą, tiki T. Narbuto „teisės mokykla“⁴⁷. Matyt, J. Kurčevskiui padarė teigiamą įspūdį ir tai, kad T. Narbutas paskelbė kelis dokumentus, susijusius su Vilniaus vyskupijos istorija – apie katedrą, vyskupą Andrių, jo testamentą ir kt., nemažai apie juos rašė⁴⁸. Taigi ar nebus tyrėjo vedusios lokalinės – patriotinės ir religinės paskatos – šiaip ar taip, buvo Vilniaus kapitulos narys (beje, būdamas nekilmingas patekęs į ją per didelius vargus), kurios atžvilgiu negalėjo būti objektyvus⁴⁹.

Šaltiniotyrimui aspektu svarbu pažymėti, kad 1397 m. gegužės 9 d. akto santrauką J. Kurčevskis paskelbė ne pagal akto originalą, o pagal kopiją. Matyt, jis taip pasielgė dėl to, kad originalas buvo apgadintas. Nekokią akto būklę aprašė iš originalo jį paskelbę ir su kopija sulyginę Władysław Semkowicz ir J. Fijałek⁵⁰. Patikrinus originalą galima tvirtai teigti, kad šie puikūs lotyniškos paleografijos žinovai tyrėjai jį

⁴⁴ KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1916, t. 3, p. 31.

⁴⁵ KURCZEWSKI, Jan. *Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej*. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. Wilno, 1909, t. 2, p. 17–64.

⁴⁶ KOSMAN, Marcell. *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Wrocław etc., 1976, p. 255–256.

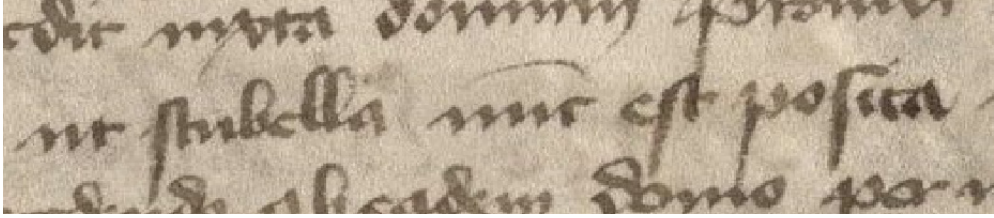
⁴⁷ KURCZEWSKI, Jan. *Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej*. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. Wilno, 1909, t. 2, p. 19; KURCZEWSKI, Jan. *Wileńskie bpstwo*. *Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego. Płock, 1911, t. 31, p. 307, 309, 322.

⁴⁸ Tarp jų buvo vadinamasis Kyburgo „dienoraštis“, iš originalo paskelbtas Vilniaus vyskupo Andriaus testamentas. NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno, 1856, p. 106–175.

⁴⁹ Straipsnyje apie Vilniaus vyskupijos parapines mokyklas J. Kurčevskis rašo: „Kapitula wileńska, jako senat biskupi, nieustannie czuwający nad sprawami religiji i złączonej z nią oświaty, pilnie śledziła kierunek szkolny.“ KURCZEWSKI, Jan. *Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej*. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. Wilno, 1909, t. 2, p. 20.

⁵⁰ KDKDW, Nr. 29, t. 1, z. 1, p. 47–48. A. Raulinaitis paskelbė defektuoto akto originalo faksimilę su nuoroda VKE, Nr. 2, žr. RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. *Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 112. Il. Vilniaus vyskupo Andriaus raštas dėl kuriamos altarijos, ten pat, p. 113. Dabar tai: LMAVB, f. 6–2. Jo faksimilę žr. <http://www.mab.lt/pergamentai/Kolekcija/Pergamentas31ae.html?txtSign=F6-2>. Įdomu pastebėti, kad akto santrauką paskelbęs istorikas eruditas Rimantas Jasas „stubella“, pagal istoriografijos nuostatas, „mokyklą“ apraše praleido: „Vilniaus vyskupo Andriaus raštas, kuriuo Vilniaus katedroje įsteigia šv. Andriaus ir Pranciškaus koplyčią ir jos altarijų išlaikymui užrašo ir duoda 100 markių Prahos grašiu, dešimtinę iš Verkių ir Dainiškių, arba Biskupičių, kaimų, 10 valakų žemės, vieną žirgų šeriką, tris žemės sklypus Vilniuje, prie šv. Mikalojaus bažnyčios, ir vietą namui pasistatyti Vilniaus pilyje.“ Tai gali liudyti tam tikrą jo skepsį „mokyklos“ jame paminėjimo atžvilgiu, žr. JASAS, Rimantas. *Pergamentų katalogas*. Vilnius, 1980, Nr. 16, p. 24.

perskaitė tinkamai – jame išties yra tas pats žodis „stubella“ (žr. žemiau iliustr.), o ne, pvz., „stabulum“ (stubala, plg. žemiau kroatų kalbos pavyzdį).

1 pav. Vilniaus vyskupo Andriaus 1397 m. gegužės 9 d. akto fragmentas. Originalas

Šaltinis: LMAVB, f. 6–2, l. 1.

Kanauninkas buvo kritiškas pasaulietinės Vilniaus istoriografijos atžvilgiu, nevenge nurodyti jos klaidų⁵¹. Jį ypač papiktino enciklopedinis straipsnis apie Vilniaus vyskupą Ignatą Masalską, kurio autorius klaidingai teigė, kad vyskupas pirmasis sugalvojęs įsteigti parapines mokyklas savo vyskupijoje⁵². Pasirodo, jo autorius buvo savamokslis meno istorikas, enciklopedistas Franciszek Maksymilian Sobieszczański (1813–1878), remdamasis vilnietiška istoriografija ir tiesiogiai iš Mykolo Homolickio gauta istorine medžiaga savo darbuose minėjęs ir Vilniaus bažnytinį paveldą⁵³. J. Kurčevskis taip pat piktinosi autoriais, pasak jo, teigusiais, kad kapitula nesirūpino švietimu⁵⁴. Matyt, jis

⁵¹ Nemažai kritinių pastabų žr. KURCZEWSKI, Jan. Wileńskie bpstwo. *Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 203–330.

⁵² J. Kurčevskio nuoroda nėra išsami. Jis tenurodo, kad tai yra „Encyklopedja Powszechna Orgelbranda“, t. 18. Pasirodo, apie tai, kad vyskupas Ignatas Masalskis „pierwszy powziął myśl zaprowadzenia szkółek parafjalnych w swojej dyjecezyi i w tym celu wydał odezwę do plebanów w r. 1773, ażeby przy każdym kościele niebawem założyli szkoły“, buvo rašyta pirmajame enciklopedijos leidime, žr. F. M. S., MASSALSKI (Ignacy Jakób), książę, biskup wileński. *Encyklopedyja Powszechna*. Warszawa, 1864, t. 18, p. 155. Pažymėtina, kad vėlesniuose dviejuose enciklopedijos leidimuose minėto klaidingo teiginio jau nebėra, plg. MASSALSKI (Ignacy Jakób), książę, biskup wileński. *Encyklopedyja Powszechna*. Wydanie drugie. Warszawa, 1874, t. 7, p. 379; MASSALSKI, Ignacy Jakub, biskup wileński. *Encyklopedyja Powszechna*. Wydanie trzecie. Warszawa, 1901, t. 10, p. 23–24.

⁵³ SOBIESZCZAŃSKI, Franciszek. *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*. Warszawa, 1849, t. 2. Apie I. Masalskio nuopelnus parapinių mokyklų sklidai vyskupijoje aiškiai ir tiksliai pasakyta kitame enciklopediniame straipsnyje: „Zachęcał też plebanów do rozpowszechnienia szkółek parafjalnych i szpitali“, KURCZEWSKI, Jan. Wileńskie bpstwo. *Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego, Płock, 1911, t. 31, p. 236. Apie M. Homolickio ir P. Sobieszczański (Sobieszczański) ryšius žr. JANONIENĖ, Rūta. Mykolo Homolickio indėlis į Lietuvos meno istoriją. *Meno istorija ir kritika*, 2011, t. 7, p. 57. Apie M. Homolickį dar žr. VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Mykolas Homolickis apie Vytauto kapą, antkapį ir altorių senojoje Vilniaus katedroje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2022, t. 45, p. 165–183.

⁵⁴ „I ze zdziwieniem się czyta opowieści niektórych monografistów, jakoby kapitula o tą szkołkę niedbała – owszem nie lubiła jej etc. Dość pilnie wczytać się w akta, a częste wzmianki o stanie szkoły i debaty o sposobie jej utrzymania, lub podźwignięcia, sprostują mylne poglądy pisarzy“, KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912, p. 160.

norėjo parodyti, kad nuo vyskupijos atsiradimo buvo kitaip. Būdamas kanauninku J. Kurčevskis, deja, buvo vedamas institucinio patriotizmo. Įdomu pažymėti, kad kai kur savo veikaluose, matyt, „užsimiršęs“ jis neišvengė ir kritikos dėl menko švietimo plėtojimo Vilniaus vyskupijoje.

Daugelio fundamentalių veikalų autoriaus, geriausio Vilniaus vyskupijos istorijos žinovo, puikaus lotynisto kanauninko J. Kurčevskio autoritetas buvo didelis, o jo subjektyvumas ir lengvatiškumas nepastebėti. Apskritai kritiško požiūrio į jo ir kito įžymaus bažnytinės praeities žinovo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus – istoriografijoje tradiciškai laikomų savotiškais didžiais istorikais pozityvistais – veikalus stokojama⁵⁵. J. Kurčevskio interpretacija išsivirtino istoriografijoje ir nepagrįstai „nubraukė“ visą ankstesnę istoriografinę tradiciją (žr. žemiau).

J. Kurčevskį kartodamas, o dalinai ir plėtodamas pedagogas ir filologas, paveldotyrininkas Alfonsas Raulinaitis (1903–1987) XX a. 7-ajame dešimt. 1397 m. akte minimo žodžio analizei paskyrė atskirą tyrimą. Jame teigė, kad „žodis stubella, stuba ir sztuba mokyklos terminu tenka laikyti atėjusiu į Lenkiją ir Lietuvą iš Vokietijos“⁵⁶. Jis rėmėsi Jano Karłowicziaus lenkų kalbos žodynu⁵⁷. A. Raulinaičio manymu, pirmoji Vilniuje katedrinė mokykla veikė kapitulos valgomiojo antrajame aukšte ir pastogėje: „Mokyklos bei moksleivių būstinė turėjo būti kapitulos namo antrame aukšte bei pastogėje (salkose), kur ir patys mokiniai gyvenę.“ Taigi autorius „stubella“ terminą savotiškai „pakeitė“ į „sztubela“ ar netgi „sztuba“ ir priskyrė jam „mokyklos“ reikšmę, paradoksaliai ir be pagrindo sutapatinęs „kapitulą“ ir „mokyklą“. A. Reklaitis iš prancūzų leksikografo W. H. Maigne d'Arnis viduramžių lotynų žodyno pateikė „stubella“ ir „stubbya“ terminų reikšmes. Pasak jo, viena iš pastarųjų – šildomas kapitulos pastatas. Žodyne aiškinama kiek kitaip, jame nurodoma į vienuolyno kapitulos (vadovybės) posėdžių salę⁵⁸. Galiausiai reikia pažymėti, kad konkrečiais atvejais šiame žodyne paprasčiausiai remiamasi Ch. Du Fresne Du Cange žodynu (žr. žemiau).

⁵⁵ Apie J. Kurčevskį žr. jau minėtas M. Kosmano įžvalgas, plg. KOSMAN, Marcelli. *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Apie M. Valančių žr. JOVAIŠA, Liudas. Kritinis diskursas ar literatūrinė vaizduotė? XVII a. Žemaičių vyskupijos istorija Motiejaus Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje“. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2014, t. 7, p. 171–180.

⁵⁶ RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 111–119; RAULINAITIS, Adolfas. Dar kartą apie stubella. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1966, t. 8, p. 121.

⁵⁷ Autorius, matyt, turėjo galvoje: *Słownik języka polskiego*. Uložony pod redakcją Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego. Warszawa, 1915, t. 6, p. 672.

⁵⁸ Žodis „stubella“ minėtame žodyne aiškinamas taip: „Officina, coenatiuncula; cabinet, petite salle a manger“. Žodis „stubbya“ taip: „Vaporarium, hypocaustum; étuve (L. Alam.) – Stubae dictae in monasteriis camerae capituli, seu, ut vocant, ipsa capitula, quo din iis essent aestuaria ac hypocausta“, MAIGNE D'ARNIS, W. H. *Lexicon manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis, ex glossariis Caroli Dufresne D. Ducangii, D. P. Carpentarii, Adelungii, et aliorum, in compendium accuratissime redactum; ou, Recueil de mots de la basse latinité, dressé, pour servir à l'intelligence des auteurs, soit sacrés, soit profanes, du moyen âge*. Parisiis, 1890, p. 2118. A. Raulinaitis naudojosi 1890 m. leidimu, žr. plg. RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 112.

Taigi A. Reklaitis 1397 m. akte esantį žodį „stubella“ galiausiai bandė aiškinti keistai sujungęs dviejų žodžių – „sztuba“ ir „stubba“ – reikšmes. Pažymėtina, kad A. Raulinaitis publikavo ir paties 1397 m. akto rankraščio faksimilę bei transkripciją, nepaisydamas to, kad jis buvo bent du kartus paskelbtas. Jis taip pat pateikė vertimą į lietuvių kalbą: „...kaip kad dabar stovi mokykla.“⁵⁹

Nenurodydamas A. Raulinaičio teksto, kitas Vilniaus vyskupijos istorijos žinovas, kelių knygų ir straipsnių jos tematika autorius Jerzy Ochmański (1933–1996) XX a. 9-ajame dešimt. naujai akcentavo, kad „*stubella* to szkółka (por. sztuba!)“. Taigi į problemą pažvelgė dar „paprasciau“ nei A. Raulinaitis. Jis taip pat pažymėjo, kad katedrinė mokykla atsirado 1387–1397 m. ir lokalizavo ją prie katedros rytinės dalies, tarp kapitulos mūrnamių prie valdovo arklidžių ir kalvės⁶⁰.

Deja, priešingai nei teigė J. Kurčevskis, A. Raulinaitis ar J. Ochmańskis, mokykla visuose žinomuose šaltiniuose įvardijama kitais įprastais terminais – „schola“ ar „scola“. Tik XVI a. atsiranda įvairesnių mokyklos pavadinimų, tačiau tarp jų vėlgi nėra „stuba“ ar „stubella“⁶¹. Nurodant mokyklos patalpą visuomet tai pažymima, kaip antai „camera scole, *stuba* scole“ ir pan. Visais tokiais atvejais „stubos“ terminas vartojamas kartu su „mokyklos“ terminu ir nurodo į vienokią ar kitokią jos patalpą. Pvz., viename 1508 m. akte terminu „stuba“ įvardyta Gniezno katedrinės mokyklos patalpa („item scribere dno scolastico, ut reformaret stubam in scola“)⁶².

Vilniaus istorijos tyrėjas Stasys Samalavičius (1930–1992) katedrinei mokyklai paskyrė pagal apimtį bene didžiausią 1988 m. parengtą vertingą tekstą. Dėl mokyklos pradžios jis sekė J. Kurčevskiu ir A. Raulinaičiu, „stubella“ suprato kaip mokyklą. Pasak jo, „greičiausiai mokykla buvo įsteigta netrukus po katedros pastatymo“⁶³. 1990 m. šios medžiagos pagrindu jis paskelbė straipsnį, skirtą katedrinės mokyklos

⁵⁹ RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 112.

⁶⁰ OCHMAŃSKI, Jerzy. Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. *Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986, p. 122; OCHMAŃSKI, Jerzy. *Historia Litwy*. Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990, p. 60, 90–91.

⁶¹ STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków, 1994, p. 20–21; KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnej Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków, 1986, p. 35–36.

⁶² STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków, 1994, p. 23, nuor. 72; *Acta Capitulum Gnesnensis, Poznaniensis et Vladislaviensis (1408–1530)*. Ed. B. Ulanowski. *Monumenta mediæ aevi historica*, Kraków, 1894, Nr. 2667, t. 13, p. 590; CHACHAJ, Jacek. Czy ministri i ministri ecclesiae byli nauczycielami szkół parafialnych w XV wieku na terenie katolickiej archidiecezji lwowskiej. *Ars Educandi. Źródła, t. 1 Studia z dziejów wychowania i kształcenia od średniowiecza do XIX wieku*. Pod redakcją naukową Jolanty Gwóźdź przy współudziale Piotra P. Barczyka. Mysłowice, 2009, p. 30.

⁶³ SAMALAVIČIUS, Stasys. *Gedimino aikštė Vilniuje. Istoriniai tyrimai*. Vilnius, 1988, t. 1. *Vilniaus regioninis valstybės archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6095, l. 83–92. Taip pat žr. KITKAUSKAS, Napoleonas; DZIKAS, Liudvikas. Žemutinės pilies karalių rūmai. *Kultūros barai*, 1988, Nr. 6, p. 53–54.

vietai nustatyti. Jame pažymima, kad XVI a. 3-iajame dešimt. mokykla stovėjo į šiaurę nuo katedros. Tai galėjusi būti tradicinė jos vieta⁶⁴.

Galima suprasti daugelį 1397 m. datą tiražavusių tyrėjų, netgi laikotarpio specialistų, medievistų. Juk netgi jau minėtas kritiškasis Zenonas Ivinskis, beje, žinojęs apie A. Raulinaičio straipsnį (ir jo nekritikavęs), maždaug 1970 m. teigė: „Ar kur nors Vytauto laikais Lietuvoje prie parapiinės bažnyčios veikė kokia mokyklėlė, reikia abejoti. Teminima tik Vilniaus katedros mokykla, apie kurią jau daugiau žinių yra iš Kazimiero laikų.“⁶⁵ Vadinasi, J. Kurčevskiui jis irgi pritarė. Analogiškai tuo neabejojo kitas garsus lietuvių medievistas Edvardas Gudavičius. Jis irgi teigė, kad Vilniaus vyskupas Andrius įkūrė Vilniaus katedros mokyklą⁶⁶. Bažnyčios istorikas Tadeuszas Krahelis bene vienintelis po J. Kurčevskio, A. Raulinaičio ir J. Ochmańskio rėmėsi ir pačiu 1397 m. šaltiniu, tačiau išvadą padarė analogišką⁶⁷.

1997 m. buvo paskelbta jau minėta nedidelė, nepilno puslapio mokslo populiarinimo A. Dubonio ir V. Jogėlos publikacija, skirta būtent Vilniaus katedros įkūrimo problemai aptarti. Joje tradiciškai *a la Kurczewski* teigiama, kad 1397 m. gegužės 9 d. akte „minima, jog šalia katedros, tiksliau, prie šventoriaus, yra stubella (mokykla)“. Autoriai perpasakojo ir J. Kurčevskio teiginį apie vyskupo Andriaus pastatytą koplyčią ir mokyklėlę, pažymėjo, kad jis nenurodė šaltinio. Matyt, autoriai galvojo, kad J. Kurčevskis disponavo kažkokiais nenurodytais šaltiniais. Jie atkreipė dėmesį į tai, kad terminas „stubella“ yra problemiškas. Pasak jų, jis kilęs iš vokiško žodžio „stube“, „savo esme nesisiejantis su tiesiogine mokyklos prasme“. Jie pažymėjo, kad lietuviška šio žodžio istorinė ir semantinė reikšmės yra neištirtos. Tačiau nurodę 1409 m. Naujųjų Trakų mokyklos fundaciją ir akcentavę kitų parapiinių mokyklų buvimą XV a., galiausiai pasirinko tuo, kad istoriografijoje įsivyravo nuomonė, jog „jau 1397 m. prie Vilniaus katedros veikė mokyklėlė“ (mini Z. Ivinskį, A. Raulinaitį, Marceliną Ročką, Meilę Lukšienę, Juozą Jurginį, Ingę Lukšaitę ir Juozą Tumelį, išskyrus A. Raulinaitį, nė vienas nurodytas autorius Vilniaus katedros mokyklos genezės klausimo atskirai netyrinėjo) tyrėjai padarė išvadą, kad „nors ir nėra visiškai neginčijamai įrodyta mokyklėlės egzistavimo pradžia ir jos veikla XIV [a.] pabaigoje, remiantis turimais

⁶⁴ SAMALAVIČIUS, Stasys. Kur buvo pirmoji Lietuvos mokykla? *Vilniaus balsas*, 1990, Nr. 8 (22), p. 3. Perspaudą žr. SAMALAVIČIUS, Stasys. *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė*. Sudarė A. Samalavičius, parengė A. Ragauskas. Vilnius, 2011, p. 465–468.

⁶⁵ IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma, 1978, p. 81, 376.

⁶⁶ GUDAVIČIUS, Edvardas. Andrius. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2001, t. 1, p. 500; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1529*. Vilnius, 1999, t. 1, p. 477. Ne lietuvių autoriai taip neteigia, plg. PIERADZKA, Krystyna. Andrzej zw. Andrzejem z Krakowa (zm. 1398). *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa, 1935, t. 1, p. 102–103. Apie jį taip pat žr. SEPIAŁ, Marcin. Krąg rodzinny Andrzeja herbu Jastrzębiec biskupa Wilna 1388–1398. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 2001, Nr. 128, p. 71–78.

⁶⁷ „Najstarszą szkołą wileńską była szkoła katedralna, założona z pewnością zaraz po erylowaniu biskupstwa. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1397 r. Znajdowała się ona obok katedry w obrębie murów obronnych zamku“, KRAHEL, Tadeusz. Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej. *Studia Teologiczne*, 1987–1988, t. 5–6, p. 270.

duomenimis, mokyklėlės egzistavimo data galima laikyti 1397 m. gegužės devintą dieną⁶⁸.

Taigi minėti tyrėjai buvo suabejoję 1397 m. data, tačiau vis tik „pakluso“ istoriografijos „kanonui“ ar pristigo kvalifikacijos ir žinių jam dekonstruoti. Jie neišanalizavo J. Kurčevskio teiginių apie Vilniaus katedrinę mokyklą visumos. Tai padarę būtų pastebėję, kad, pvz., teigdamas apie Vilniaus vyskupo Andriaus „pastatytą“ mokyklėlę J. Kurčevskis rėmėsi jo testamentu, kuriame jokios informacijos apie „stubella“, juo labiau mokyklą, nėra. Tenka pripažinti, kad nekritiško perpasakojimo 1397 m. datos viename mokslo populiarinimo tekste nuodėmė krenta ir ant paties šio tyrimo autoriaus⁶⁹.

Minėtas teiginys kartojamas ir labai jau gausioje švietimo istoriografijoje, kaip antai „minima nuo 1397 m.“. Kadangi šaltiniais joje paprastai nesiremiam ir argumentų nepateikiama, atitinkami švietimo istorijos tekstai čia nebus aptariamai⁷⁰. Tačiau svarbu pabrėžti, kad šis klaidingas teiginys pateko ir į specializuotą, Gniezno metropolijos katedrinėms mokykloms skirtą mokslinę monografiją. Jos autorius Krzysztof Stopka rėmėsi J. Ochmańskio tyrimais, o faktiškai jo 1986 m. paskelbtu straipsniu apie seniausią mokyklą LDK⁷¹.

Įvairioje naujausioje literatūroje minėtas teiginys taip pat kartojamas. 2006 m. išleistame Lietuvos krikščionybės istorijos veikale spėjama, kad „anksčiausiai dar iki 1397 m. įsteigta Vilniaus katedros mokykla, prižiūrima Vilniaus kapitulos“⁷². 2009 m. pasirodžiusiame Lietuvos istorijos tome teigiama, kad, „anot šaltinių, ji veikė 1397“⁷³. Minėta data perteikiama ir Vilniaus bei Žemaičių vyskupijų katalikų parapinei dvasininkijai XV–XVI a. 3-iajam dešimt. skirtoje disertacijoje⁷⁴.

⁶⁸ DUBONIS, Artūras; JOGĖLA, Vytautas. Dėl Vilniaus katedros mokyklos įkūrimo. *Lietuvos edukologija*. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Šernas. Vilnius, 1997, p. 8.

⁶⁹ [Ragauskas, Aivas]. 1397 05 09 paminėta pirmoji mokykla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 2009 05 08. *Delfi*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/archive/1397-05-09-pamineta-pirmoji-mokykla-lietuvas-didziojoje-kunigaikstysteje.d?id=21911094> [žiūrėta 2023-06-06].

⁷⁰ Žr. PACEVIČIUS, Arvydas. Mokyklos. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 387. Taip pat žr. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo kelias. Istorinės studijos*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 236; ŠERNAS, Vytautas. Pirmosios Lietuvos mokyklos mįslė. *Lietuvos edukologija*. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Šernas. Vilnius, 1997, p. 17–26; ENDZINAS, Arnoldas. Ar Vilniaus katedros mokykla buvo pirmoji? *Tautinė mokykla*, 1990, Nr. 8–9, p. 18; *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai (ligi Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos)*. Red kolegijos pirmininkas J. Laužikas. Vilnius, 1983, p. 17.

⁷¹ STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnińskiej w średniowieczu*. Kraków, 1994, p. 5–6, 16, 23, 83; STOPKA, Krzysztof. *Stan badań nad szkolnictwem pozauniwersyteckim Polski średniowiecznej*, p. 391–411.

⁷² *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarytojas Vytautas Ališauskas. Vilnius, 2006, p. 106.

⁷³ KIAUPIENĖ, Jūratė; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos istorija, t. 4 Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* Vilnius, 2009, p. 146.

⁷⁴ BRUŽAITĖ, Reda. LDK istorija: Parapinėse mokyklose prioritetas – tikyba. 2014 06 13. *15min.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-parapinese-mokyklose-prioritetas-tikyba-582-433241> [žiūrėta 2023-05-10]; BRUŽAITĖ, Reda. *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*. Daktaro disertacija. Humanitariniai

Vilniaus katedrinės mokyklos egzistavimo klausimas iškilo datuojant ir identifikuojant kai kuriuos 1598 m. registre surašytus – neišlikusius ir išlikusius – Vilniaus katedros lobyno artefaktus. Logiška, kad teiginys apie mokyklos paminėjimą 1397 m. kaip „žinomybė“ pasitelkiamas ir meno istorikų, nagrinėjančių šį lobyną⁷⁵. Įrašė apie sidabrinę paaukuotą kantoriaus lazda (stipula) nurodyta, kad ji buvo restauruota 1563 m. Vytautas Budrys ir Vydas Dolinskas ją datavo XIV a. pab. – XV a. pr. – tai atitiktų „ankstyvosios“ katedros mokyklos konceptą. Tačiau Birutės Rūtos Vitkauskienės nuomone, lazda derėtų datuoti XVI a. antruoju trečdaliu. Tyrėja neatmetė galimybes, kad ji galėjo būti padaryta vietoj ankstesnės – sunykusios ar pražuvusios lazdos⁷⁶. Tame pačiame registre minimos dvi (neišlikusios) sidabrinės „rektorijų naudojamos lazdos“ („dwa kiie srebrne których używają Rektorowie u wierchu ich gałki potrosze pozłociste“). Pasak menotyrininkės B. R. Vitkauskienės, tai katedrinės mokyklos rektorius lazdos⁷⁷. Šio tyrimo autorius yra kitokios nuomonės, bet dėl ribotos straipsnio apimties „rektorijų lazdų“ klausimas ir kiti ankstyvosios katedros mokyklos (ne)veikimo kontekstai ir aspektai bus aptariami kitoje publikacijoje.

Būtina aptarti kitą tyrėjos teiginį. Pasak B. R. Vitkauskienės, Vilniaus vyskupas Andrius savo 1397 m. rašte minėjo minėtos mokyklos rektorius⁷⁸. Apie tai nerašė nei J. Kurčevskis, nei kiti 1397 m. aktą skaitę tyrėjai. Jau daug kartų minėtame 1397 m. Vilniaus vyskupo Andriaus akte dėl funduotos koplyčios bei altoriaus joje aprūpinimo išties kelis kartus rašoma apie „rektorius“: „Pro cuius dotatione et ipsius rectores alimento, quem in praesenti constituimus ... ad fideles manus praedicti rectoris sive altaristae... eiusdem altaris rectori... quam futuri altaristae sive rectores“. Pirmuoju

mokslai, Istorija (05 H), Vilnius, 2012, p. 124–125. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/en/search?field=any&query=bruc5%BEait%4%97+reda&mode=all&scope%5B%5D=science> [žiūrėta 2023-05-10].

⁷⁵ „Wiadomo, że szkoła katedralna istniała przy katedrze w 1397 r.“ VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Inwentarz katedry wileńskiej z roku 1598. *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca–28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008–15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 101, nuor. LXIX.

⁷⁶ *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca–28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008–15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 93, 123.

⁷⁷ „W inwentarzu katedry z r. 1598 wyszczególniono dwa srebrne berła rektorskie szkoły katedralnej, erygowanej przed 1397 (niezachowane). VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Inwentarz katedry wileńskiej z roku 1598. *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca–28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008–15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 93, 123.

⁷⁸ „O rektorach wspomina pierwszy biskup wileński Andrzej Wasiło w dokumencie fundacyjnym zbudowanej przez siebie kaplicy w 1397 r.“. Autorė remiasi tuo pačiu J. Kurčevskiu, žr. VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Inwentarz katedry wileńskiej z roku 1598. *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca–28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008–15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 101, nuor. LXIX. Plg. KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli Katedra wileńska*. Wilno, 1910, t. 2, p. 18.

šv. Andriaus ir Pranciškaus koplyčios Švč. Mergelės Marijos ir Dievo kūno altoriaus altarista buvo paskirtas kanauninkas, Nemenčinės klebonas Mykolas⁷⁹.

Šios informacijos interpretavimas nėra toks jau paprastas. Viena vertus, iš dokumento matyti, kad „rektorius“ ar „rektorai“ yra minėtus altorius aptarnaujančių kunigų – altaristų (lot. „altarista“, lenk. „altarysta, altarzysta“) sinonimas. Rektorius – altarista minimas taip pat 1430 m. Vytauto privilegijoje dėl Ithumenio dovanojimo Vilniaus vyskupui⁸⁰. Minėto 1397 m. akto XVII a. marginalijoje irgi tepažymėta, kad jame minimas koplyčios rektorius, suprask, valdytojas: „In quo describitur provisio dictae capellae rectoris.“⁸¹ 1528–1536 m. Kęsgailų koplyčios rektoriumi (altarista, kapelionu) minimas Baltramiejus Kaunietis⁸². Galiausiai 1607 m. Pauliaus Mikalojaus Jasenskio altarijos fundacijoje irgi nurodyta: „Supradictae capellae eiusdemque capellano, seu Rectori inscribo.“⁸³

Kaip žinoma, dėl tarnystės specifikos altaristos privalėjo gyventi šalia katedros. Kaip minėta, būtent altaristos namas 1397 m. rašte yra minimas. Altaristos paprastai būdavo išlaikomi iš altoriaus ar altoriams skirtos fundacijos ar fundacijų. Krokuvos Vavelio katedroje buvo daugelis altarijų – prie kai kurių altorių po kelias. XIV a. antrojoje pusėje – XV a. pradžioje žinoma apie 20 altaristų. Kai kurie altoriai ir jų dvasininkai, kurie laikydavo mišias prie altoriaus ir sakydavo pamokslus, būdavo puikiai aprūpinti⁸⁴. Rektorius (lot. „rector“) kaip altaristos sinonimas gerai žinomas XIV–XV a. šaltiniuose. Kiti altaristų sinonimai – „altaris minister“, „capellanus“ ar „lector“.

„Rektorius“ terminas (lot. „rector“, lenk. „rektor“) apskritai galėjo reikšti kelis dalykus. Bendroji reikšmė – valdytojas, viršininkas, pareigūnas. Iš konkrečių šiam tyrimui aktualių reikšmių galima nurodyti: a) universitetų ir mokyklų vadovas (viršininkas), b) valdytojas, vietininkas, c) įvairių krikščionių bažnyčių (koplyčių) vadovas, tiek rektorinių, tiek įprastų bažnyčių klebonas⁸⁵. Taigi plačiąja prasme „rektorius“ terminas galėjo būti taikomas daug kam. XV–XVI a. Vilniaus vyskupijos lotyniškuose aktuose rektorius paprastai reiškia bažnyčios kleboną⁸⁶. Patys katedrinių ir kitų

⁷⁹ KDKDW, Nr. 29, t. 1, z. 1, p. 47–50; KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli Katedra wileńska*. Wilno, 1910, t. 2, p. 17–18; PRZYJAŁGOWSKI, Wincenty. *Żywoty biskupów wileńskich*. Petersburg, 1860, t. 1, p. 25.

⁸⁰ „Capellano vero seu altaristae, sive rectori pro tempore altaris S. Michaelis Archangeli“. KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli Katedra wileńska*, Wilno, 1910, t. 2, p. 24.

⁸¹ KDKDW, Nr. 29, t. 1, z. 1, p. 48.

⁸² LKD, Nr. 344, p. 51–52.

⁸³ KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli Katedra wileńska*. Wilno, 1910, t. 2, p. 90.

⁸⁴ WIECZOREK, Jan. Wikariusze katedry krakowskiej w XIII i XIV stuleciu. *Nasza Przeszłość*, 1992, t. 78, p. 72–77; SACHETNIK, Adam. Ołtarz z krucyfiksem królowej Jadwigi w katedrze wawelskiej. *Analecta Cracoviensia*, 1988, t. 20, p. 336–337. Apie altaristas žr. *Encyklopedia Katolicka*. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski. Lublin, 1973, t. 1, skilt. 389.

⁸⁵ *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Red. K. Mrowcewicz, P. Potoniec. Warszawa, 2011, t. 35, p. 199–200.

⁸⁶ KDKDW, Nr. 170, t. 1, z. 1, p. 193; Nr. 172, p. 195–196; Nr. 174, p. 198–199; Nr. 175, p. 200–201; Nr. 181, p. 208; Nr. 191, p. 214–215; Nr. 192, p. 216–217; Nr. 194, p. 218–219 (rectorum seu plebanorum); Nr. 197, p. 223; Nr. 198, p. 224; Nr. 203, p. 230 (plebanum existentem... Et ut rector eiusdem capellae); Nr. 207,

mokyklų vadovai XIV–XV a. buvo vadinami įvairiai: „magister“, „praeceptor“, „moderator“ ir pan. Krokuvoje XVI a. jau vadinti „rektoriais“ – „rector scholae“, „rector scolae“, „rector scholarum“, „rector scolarium“, „rector scholarium“, „rector ludi litterari“, taip pat „senior scholae“, „moderator scholae“, „magister scholae“ ir kt.⁸⁷ Jau minėta rektorius – bažnyčios vadovo reikšmė kelia įvairių sunkumų atskiriant mokyklų ir bažnyčių rektorius. Tik esant palydimajam mokyklos terminui galima teigti, kad rektorius yra būtent mokyklos rektorius. Analogiškai teigiama dėl kito problemiško termino – „minister“ ar „senior“. Pvz., tik šaltinyje esant „minister scholae“ ar „minister ecclesiae seu rector scholae“ abejonių nekyla⁸⁸.

Taigi nėra pagrindo tvirtinti, kad 1397 m. Vilniaus vyskupo Andriaus akte minimi būtent Vilniaus katedros mokyklos rektorai.

Įdomu pažymėti, kad kai kurie ankstyvosios Vilniaus katedrinės mokyklos istorijos teigėjai nepaiso netgi Vilniaus vyskupijos steigimo chronologijos. Štai apie LDK studentus Prahos universitete daug tekstų įvairiomis kalbomis paskelbęs baltarusių istorikas Pavel Kotov rašo „Ovšem v pramenech z období 1385–1430 je doložena jenom katedrální škola ve Vilně“⁸⁹.

Bene plačiausiai apie Vilniaus katedrinę mokyklą iš pastarojo meto autorių rašė Jakub Niedźwiedz 2012 m. išleistoje gan prieštaringoje knygoje apie senojo Vilniaus literatūrinę kultūrą. Joje rašo, kad katedrinė mokykla atsirado kartu su vyskupija 1387 m. Nauja šio autoriaus teiginiuose yra tai, kad savotiškai grįždamas prie J. Kurčevskio jis teigia, kad mokykloje mokė pranciškonų vienuoliai. Tačiau svarbiausia, kad autorius naujai remiasi... vadinamoju Kyburgo „dienoraščiu“, tik nurodo į J. Kurčevskį⁹⁰. J. Niedźwiedz taip pat papildo ankstesnę Vilniaus katedrinės mokyklos istoriografiją, pažymėdamas, kad 1409 m. gegužės 24 d. Trakuose išduotame rašte kunigaikštis Vytautas nurodė Vilniaus vyskupui iš savo lėšų išlaikyti šios mokyklos klieriką ar mokytoją. Tačiau nurodytame šaltinyje (beje, leidėjų įtarta jį esant XVI a.

p. 235; Nr. 224, p. 249–250 (rectorque eius sive parochialis plebanus); Nr. 226, p. 252; Nr. 227, p. 254–255; Nr. 232, p. 258–260; Nr. 233, p. 262; Nr. 234, p. 265 ir t. t.

⁸⁷ KRUKOWSKI, Jan. *Nauczyciele szkół parafialnych Krakowa*, p. 11; KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa*, p. 36–37.

⁸⁸ KRUKOWSKI, J. *Nauczyciele szkół parafialnych Krakowa*, p. 11–13; KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków, 1986, p. 37, 49–52. Taip pat žr.: Altarista s. altharista s. alterista, –ae m. (altare). *Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*. Red. Marian Plezia, 1953, t. 1, Nr. 3, p. 27; Rector, ten pat, 2002, t. 8, Nr. 1, p. 47.

⁸⁹ Autoriaus nesusigaudymą istorinėse realijose išduoda ir tai, kad rašydamas apie mokyklą Naujuosiuose Trakuose teigia juose buvus benediktinų vienuolyną. KOTAU, Pavel. *Pražské obecné učení a peregrinatio academica obyvatel velkoknížectví litevského v letech 1385–1430. Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2012, t. 52, fasc. 2, p. 32.

⁹⁰ „Jej powstanie w 1387 roku wiąże się z powołaniem biskupstwa wileńskiego. Z pewnością uległa zniszczeniu w czasie najazdów krzyżackich w latach 1390, 1392 i 1402, ale za każdym razem była odnawiana, gdyż w rok po pierwszym najeździe, w 1391 roku, poseł krzyżacki odnotował, że uczyli w niej franciszkanie.“ NIEDŹWIEDŹ, Jakub. *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*. Kraków, 2012, p. 20, 146, 150–155.

falsifikatu) rašoma visai ne apie Vilniaus katedrinę, o apie Naujųjų Trakų bažnyčią. Priešingai nei teigia autorius, Vilniaus vyskupas yra dokumento liudytojas, o ne gavėjas. Šiame akte prievolė išlaikyti „clericum sive magistrum scholae“ skiriama ne vyskupui, o bažnyčios klebonui⁹¹. Taigi tyrėjas čia smarkokai pripainiojo. Be abejo, kontroversiškas yra ir kitas, J. Niedźwiedź lengva ranka suformuluotas teiginys, Vilniaus katedrinę mokyklą XV a. prilyginantis Krokuvos universiteto filijai⁹².

Galiausiai 1397 m. data iš J. Ochmanskio straipsnio nurodoma ir naujausioje Lietuvos christianizacijai skirtoje anglakalbėje literatūroje⁹³. Ji figūruoja ir 2018 m. išleistoje monografijoje „Išrasta Lietuvoje“⁹⁴. Galima pritarti, kad minėta data tikrai priskirtina prie „išrastų“ senosios Lietuvos švietimo istorijos datų.

Taigi galima teigti, kad J. Kurčevskio nurodyta 1397 m. data, kaip pirmojo Vilniaus katedrinės mokyklos paminėjimo data, tapo visuotinai priimta švietimo ir bažnyčios bei kitoje tarptautinėje istoriografijoje. Kaip savotiškas visuotinas teiginys jis kartojamas daugelyje bendrų veikalų⁹⁵. Be to, atskirais atvejais minėta data buvo mitologizuota, priskiriant jai tiek mokyklos „įsteigimo“, tiek algos mokytojams „skyrimo“ paskirtį.

XV–XVI a. 3-iasis dešimtmetis: Vilniaus katedrinės mokyklos įsteigimo istoriografija iki (ir po) J. Kurčevskio

Jau minėta, kad iki J. Kurčevskio veikalo pasirodymo Vilniaus katedrinės mokyklos pirmasis paminėjimas visoje vilnietiškoje istoriografijoje buvo datuojamas vėlesniais laikotarpiais. Taigi jis „įveikė“ nemenką 1832–1904 m. istoriografinę tradiciją – Mykolą Baliuską (Baliński)⁹⁶, Juzefą Ignacą Kraševskį (Kraszewski)⁹⁷, J. Jaroševičių

⁹¹ „Kolejni władcy zadbali o jej uposażenie, choć, jak można przypuszczać, przyświecały im różne motywacje. Książę Witold w dokumencie wystawionym w Trokach 24 maja 1409 roku składał obowiązek łożenia na nią „biskupa tejeże katedry (...), który z własnych dochodów ma utrzymywać i finansować kłeryka lub mistrza szkoły“. NIEDŹWIEDŹ, Jakub. *Kultura literacka Wilna (1323–1655)*. Kraków, 2012, p. 150. Plg. *KDKDW*, Nr. 50, t. 1, z. 1, p. 75–76.

⁹² NIEDŹWIEDŹ, Jakub. *Kultura literacka Wilna (1323–1655)*. Kraków, 2012, p. 151.

⁹³ BARONAS, Darius; ROWELL, Stephen C. *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015, p. 299.

⁹⁴ AMBRULEVIČIŪTĖ, Aelita; ČERNIAUSKAS, Norbertas; ĖMUŽIS, Marius; JAKULIS, Martynas; MILERYTĖ-JAPERTIENĖ, Giedrė; VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Išrasta Lietuvoje: daiktai, idėjos, žmonės*. Kaišiadorys, 2018, p. 19.

⁹⁵ MELC. Vilniaus katedros mokykla. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2014, t. 25, p. 127; SUŽIEDĖLIS, Simas. Švietimas Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje. *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1968, t. 15, p. 744.

⁹⁶ BALINSKIS, Mykolas. *Vilniaus miesto istorija*. Iš lenkų k. vertė Ona Slavėnaitė, Irena Katilienė, iš lotynų k. Jūratė Dalia Baronienė. Vilnius, 2007, p. 271.

⁹⁷ Tikslumo dėlei reikia pažymėti, kad J. I. Kraševskis dėl Vilniaus katedros mokyklos teigė prieštaringai. Vienur aiškino, kad ji veikė nuo vyskupijos įsteigimo, kitur, kad vyskupo Andriaus laikais jos dar nebuvo,

(Jaroszewicz)⁹⁸, Juzefą Bielińską (Bieliński)⁹⁹, Vladislavą Zahorską (Zahorski)¹⁰⁰ ir kt.¹⁰¹ Kaip antai 1397 m. aktą žinojo ir perpasakojo 1861 m. išleistame veikale Vilniaus vyskupijos istorijos tyrėjas Vincentas Pšijalgovskis (Przyjalgowski). Tačiau jis neižvelgė jame nei mokyklos, nei rektorių. Iš kapitulos ir vyskupijos istorijos žinovo kanauninko Mamerto Herburto (1789–1873) jis buvo gavęs ir jau minėtą vyskupo Andriaus testamentą. Tačiau jame irgi neižvelgė nieko „mokykliško“¹⁰².

Autoriai iki J. Kurčevskio pirmiausia rėmėsi Kazimiero Jogailaičio 1452 m. balandžio 23 d. aktu, kuriuo valdovas skyrė 8 kapų gr. iš Vilniaus miesto karčemų gėralų mokesčio katedrai ir jos mokyklos rektoriaus algai („rectori scholarium“). Deja, dokumento originalas neišliko. Valdovo rašte akcentuojama, kad mokyklos rektoriui nesą skirtos algos („defectum in salario rectoris scholarium“), todėl kanauninkų paskirtajam mokytojui („rectori scholarium“) ir skiriamas atlygis. Išliko taip pat valdovo nurodymas rusėnų kalba Vilniaus pilininkui dėl algos išmokėjimo¹⁰³. Duomenų, kurie patvirtintų, kad algos skyrimas būtų vykęs ilgesnį laiką, nėra. Krokuvos katedrinės mokyklos patirtis rodo, kad nesant tvirto finansinio pamato ar nuolatinio kapitulos rūpesčio ji tinkamai neveikdavo. Joje nenorėdavo dirbti mokytojai¹⁰⁴. Gniezno metropolijos katedrinių mokyklų tyrėjai teigia, kad mokyklos fundacijos nebuvimas paprastai sukeldavo jos vegetavimą¹⁰⁵.

Iš ne vilniečių Vilniaus katedrinės mokyklos klausimu pasisakęs tyrėjas buvo įžymus Lenkijos švietimo istorijos žinovas Antonis Karbowiakas (Karbowiak, 1856–1919). Viename iš savo veikalų 1903 m. išleistų tomų jis pažymėjo, kad Vilniaus vyskupijos veiklos pradžioje apie katedrinę mokyklą nėra jokių žinių. Jis iškelė mintį, kad mieste ją galėjusi pakeisti mokykla, veikusi prie pranciškonų vienuolyno. A. Karbowiako teigimu, jos veikimą įrodo 1426 m. vienuolis lektorius Grigalius, įstojęs į Krokuvos universitetą. Tyrėjas dargi teigė, kad katedrinę mokyklą galėjusi atstoti karalienės Jadvygos Lietuvių kolegija Prahos universitete. Tačiau apskritai 1402–1433 m. į Krokuvos universitetą atvykę studijuoti 18 jaunuolių iš Vilniaus jam atrodė esantys

plg. KRASZEWSKI, Józef Ignacy. *Wilno od początków jego do roku 1750*. Wilno, t. 1, p. 214, 393; t. 2, p. 206; 1841, t. 3, p. 34; 1842, t. 4, p. 4–6, 42, 88.

⁹⁸ JAROSZEWICZ, Józef. *Obraz Litwy pod względem jęj cywilizacyi, od czasow najdawniejszych do końca wieku XVIII*. Wilno, 1844, t. 2. Litwa w piérwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześciąnskiej, p. 39, 183.

⁹⁹ BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. Kraków, 1899–1900, t. 1, p. 23–24.

¹⁰⁰ ZAHORSKI, Władysław. *Katedra Wileńska*. Wilno, 1904, p. 23–24, 193.

¹⁰¹ ХАРЛАМІПОВИЧ, Константин. Виленская братская школа в первые полвека еę существованія, *Литовские епархиальные ведомости*. Вильна, 1897, № 16–17, p. 142.

¹⁰² PRZYJAŁGOWSKI, Wincenty. *Żywoty biskupów wileńskich*. Petersburg, 1860, t. 1, p. 24–27, 111–112, 172.

¹⁰³ KDKDW, № 208, t. 1, z. 1, p. 235–236; № 209, p. 237.

¹⁰⁴ HAJDUKIEWICZ, Leszek. *Krakowska szkoła zamkowa 1510–1801. Studia do dziejów Wawelu*, 1955, t. 1, p. 213–214.

¹⁰⁵ PIETRZAK, Jerzy. Troska prymasów Polski o szkolnictwo w czasach nowożytnych. *Studia Loviciensia*, 2015, t. 17, p. 16.

stiprus argumentas, kad Vilniuje katedrinė mokykla tuomet turėjusi veikti. A. Karbowiakas spėjo, kad ir kiti iš Lietuvos atvykę studentai taip pat galėję pradines studijas baigti Vilniuje¹⁰⁶.

Įžymus katalikybės sklaidos Lietuvoje tyrėjas Janas Fijałekas 1914 m. veikale, skirtame Lietuvos krikščionizacijai, labiau akcentavo 1452 m. katedros mokyklos rektoriaus aprūpinimą, tačiau katedrinės mokyklos ankstesniu buvimu, atrodo, irgi neabejojo¹⁰⁷.

Gan netikėtai kontroversiškus teiginius apie Vilniaus katedrinės mokyklos pradžią 2016 m. publikacijoje išdėstė žinomas Vilniaus vyskupijos tyrėjas Tadeusz Kasabula. Rašydamas apie scholastiko ir kantorius pareigybių Vilniuje įsteigimą 1522–1524 m. (žr. žemiau) jis teigė, prelatas scholastikas pradžioje mokė pats, o vėliau (neaišku, kada) gavo teisę teikti mokytojų kandidatūras kapitulai, kuri juos skirdavo¹⁰⁸. Tokia tyrėjo mintimi vadovaujantis išėitų, kad katedros mokykla atsirado tik XVI a. 3-iajame dešimtyje. T. Kasabula taip pat neteisingai rašo, kad katedrinė mokykla sustiprėjo XVI a. pab. – XVII a. pr. Jis mini Valerijono, Beinarto ir Korsako bursų šiai mokyklai fundavimą¹⁰⁹. Tačiau iš tikrųjų minėtos bursos buvo skirtos Vilniaus universiteto studentams. Apskritai žinoma, kad Gniezno metropolijoje, kaip ir kitur Lenkijoje, atskirų bursų (bendrabučių) prie katedrinių mokyklų nebuvo¹¹⁰. Visa tai neleidžia už gryną pinigą priimti ir šaltiniais nepagrįstų ir XVI a. 3-iajam dešimtyje netinkančių T. Kasabulos teiginių apie prelato scholastiko „mokytojavimą“.

Galimos „stubella“ reikšmės 1397 m. akte

Aptarus Vilniaus katedrinės mokyklos įsteigimo istoriografines tradicijas reikia grįžti prie esminio dalyko – žodžio „stubella“ analizės. Atmetus „mokyklinę“ termino reikšmę lieka aptarti, kokia ar kokios jos galėjo būti vartojamos minėtame 1387 m. akte.

Visuotinai žinomos, įprastos „stuba“ („stubella“) reikšmės nurodytos jau garsiojo prancūzų leksikografo Charles du Fresne, Sieur Du Cange (1610–1688) žodyne

¹⁰⁶ Pasak jo, „o istnieniu szkoły nic nie wiemy“, „katedra była, ale nie wiadomo, czy przy niej szkoła“, „o szkole katedralnej wileńskiej nie mamy z tego okresu żadnych wiadomości“. KARBOWIAK, Antoni. *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*. Petersburg, 1903, t. 2, cz. 2, p. 111–112; KARBOWIAK, Antoni. *Szkoły parafialne w Polsce w XIII i XIV wieku*. Kraków, 1896, p. 54, 66; KANTAK, Emil. *Franciszkanie Polscy 1517–1795*. Kraków, 1937, t. 1, p. 314–315.

¹⁰⁷ FIJAŁEK, Jan. *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę. Litwa a Polska w dziejowym stosunku*. Warszawa etc., 1914, p. 189–190.

¹⁰⁸ „Prašat scholastyk początkowo zapewne uczył osobiście, potem, trudno dokładnie ustalić kiedy, otrzymał prawo prezentowania nauczycieli. Tych, po stwierdzeniu ich przydatności, mianowała Kapituła.“ KASABULA, Tadeusz. *Pralatury i kanonie de gremio Kapituły Katedralnej Wileńskiej w okresie przedrozbiorowym*. *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2016, t. 15/1, p. 134–135.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 135.

¹¹⁰ STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków, 1994, p. 24.

„Glossarium mediae et infimae latinitatis“¹¹¹ ir daugelyje kitų leksikografinių bei kito-kių europinių šaltinių¹¹². Viduramžių lotynų k. žodynus yra parengę bent kelių Euro-pos šalių – Prancūzijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Italijos ir kt. leksikografai. Juose naudojama tiek atskirų kraštų, tiek visos Europos leksikografinė medžiaga. Jie dažniausiai teikia analogiškas ir panašias žodžių reikšmes, tačiau konkrečių atvejų analizė atskleidžia įvairių skirtumų, kaip antai netgi atskirų žodžių reikšmių pralei-dimų. Tai, be abejo, susiję ir su viduramžių lotynų k. sudėtingumu¹¹³.

2014 m. paskelbtame Lenkijos viduramžių lotynų k. žodyno tome irgi yra išsamūs straipsniai apie „stuba“ bei jos „mažesniąją seserį“ – „stubella“¹¹⁴. Jame yra tokios pat reikšmės kaip ir anksčiau minėtame Ch. du Fresne Du Cange žodyne. Nė viename iš jų nenurodyta reikšmė „mokyklėlė“ ar „mokykla“. Kokios šių žodžių reikšmės juose minimos? Žodžio „stuba“ reikšmė yra įprasta – tai „kambarys, salė“ (lenk. „izba, pokój, komnata, sala“; lot. „conclave, cubiculum“), „namas, pirkia, pastatas, sodyba“ (lenk. „dom, chata, budynek, siedziba“; lot. „domus, casa, tugurium, sedes“). Žodžios „stubella“ atveju nurodomi keli variantai: a) mažiškinė reikšmė – „mažas kamba-rys, kambarys, gyvenamoji erdvė, salė“ (lenk. „mała izba, komnata, pomieszczenie mieszkalne, sala“; lot. „conclave (parvum), cubiculum, atrium“) – gali būti pirties, pilies, pasitarimų, dvaro, namo; b) „mažas namas (namukas), pirkia (lenk. „mały dom, chata“; lot. „domus parva, casa“), taip pat „patalpa žvėrims“, „būda“ ar „pastogė“ (lenk. „pomieszczenie, buda, szopa“); c) galiausiai įtvirtinimų „skrynia“ (lenk. „izbica“, t. y. savotiška medinė skrynia, pripildyta žemės ar akmenų, įeinanti į gynybinių pylimų sudėtį)¹¹⁵.

Taigi, terminai „stuba“ ar „stubella“ jokia reikšme nereiškia „mokyklos“ ar „moky-klėlės“. Vienas ar kitas konkretus tyrimas tokią išvadą tik patvirtina. Kaip antai isto-riografijoje išsamiai nagrinėtas terminu „stubella“ (vok. „stobechen“) įvardytų patalpų Kryžiuočių Marienburgo pilyje klausimas. Nustatyta, kad taip vadinta didžiųjų

¹¹¹ Stuba, Vaporarium, hypocaustum, DU CANGE, et al. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Éd. augm., Niort, 1883–1887, t. 7, col. 618a. Prieiga per internetą: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/STUBA>; Stubella, diminut. a Stuba, Officina, coenatiuncula, ten pat, 1883–1887, t. 7, col. 618c. Prieiga per internetą: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/STUBELLA>.

¹¹² Pvz., šis terminas vartojamas 1505 m. aprašant vieno iš Vienos universiteto studentų bendrabučių (bursų) Liliburse patalpas: jos buvo penkios skirtingos gyvenamosios patalpos („habitationes“), iš kurių trys dar turėjo tris atskirus kambarius („stubellae“). Vieni jų buvo didesni, kiti mažesni, todėl mokestis už juos buvo skirtingas. MÜHLBERGER, Kurt. *The Old University Quarter. The Medieval University. Sites of Knowledge: The University of Vienna and Its Buildings: A History 1635–2015*. Edited by Julia Rüdiger and Dieter Schweizer. Wien, Köln, Weimar, 2015, p. 36.

¹¹³ Plg. STEVENS, Wesely M. *Scotoma lexicographia: The omission of mathematical and scientific Latin terms from classical and medieval Latin dictionaries, Discovery and distinction in the early Middle Ages: Studies in Honor of John J. Contreni*. Ed. Cullen J. Chandler and Steven A. Stofferahn. Kalamazoo, 2013, p. 116–148; STEVENS, Wesely M. Numerum in se facere. *Archiwum Latinitatis Medii Aevi*, 2007, t. 65, p. 117–164.

¹¹⁴ *Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*. Pod redakcją Michała Rzepieli. Kraków, 2014, t. VIII, Zesz. 10/72 Stoa–Sublimatio, skilty 1481–1484.

¹¹⁵ Ten pat.

magistrų rūmų pasitarimų salė (kambarys) su viena ar trimis kolonomis („stubella sua consiliaria, stubella consilii, camera sive stubella consilii, stubella domini magistri generalis“)¹¹⁶.

Yra daugybė panašių minėto žodžio vartojimo XIV–XVI a. šaltiniuose atvejų, kurių dėl vietos stokos minėti neverta. Nurodysiu tik kelis. Pirmiausia tik tokia reikšme „stuba“ terminas vartojamas ir kituose Vilniaus vyskupijos aktuose, pradedant 1410 m.¹¹⁷ Būtent kaip pastato patalpą ar namo „kambarį“ (baltasis, juodasis, medinis, mažesnis, aukštesnis) terminą „stuba“ (vartotą ne mažybine prasme) suprato ir prieš kelerius metus pasirodžiusios 1502–1533 m. Vilniaus kapitulos posėdžių protokolų leidėjai lotynistai Darius Antanavičius ir Dalia Emilija Staškevičienė¹¹⁸. Vilniaus vyskupo Alberto rūmuose 1517 m. buvo „baltasis kambarėlis“ („alba stubella“)¹¹⁹.

Dar keli ne vilnietiški, jau tik XVI a. pavyzdžiai. 1503–1507 m. dvasininkas skolinosi pinigų Nysoje, prokuratoriaus name, „in stuba“ ir „in parva stubella“, t. y. „kambaryje“ ar „mažajame kambaryje“¹²⁰. Krokuvos universiteto profesorius, bibliofilas Maciej z Szydłowa († 1519) rašė savo knygas, kurias laikė „in banco superiori in stubella mea“¹²¹. Šis terminas daugybę kartų vartojamas apibūdinti valdovų Vavelio rūmų Krokuvoje patalpas – didelius ir mažus kambarius / sales XVI a. 3-iajame dešimtyje („stubella, stubellae, stubellarum, stubellam“), kaip ir kitas – „stuba“ terminas¹²². Šiuo terminu buvo įvardijamos, pvz., Krokuvos miesto tarybos (tarybos teismo) patalpos rotušėje – „stuba dominorum, stuba consularis“¹²³, namų patalpos Veliunės mieste XVI a. vid.¹²⁴ ir kt.

¹¹⁶ JOŹWIAK, Sławomir. Uwagi w kontekście najnowszych badań nad malborską siedzibą wielkich mistrzów w średniowieczu. Na marginesie pracy Christofera Herrmanna. *Zapiski Historyczne*, 2019, t. 84, Nr. 2, p. 258, 263, 267, 268; JOŹWIAK, Sławomir; TRUPINDA, Janusz. Miejsca wystawiania instrumentów notarialnych w przestrzeni zamku malborskiego w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. *Zapiski Historyczne*, 2012, t. 77, z. 2, p. 11, 17; JOŹWIAK, Sławomir; TRUPINDA, Janusz. *Organizacja życia na zamku krzyżackim w Malborku*. Malbork, 2007, p. 195–196.

¹¹⁷ *KDKDW*, t. 1, z. 1, p. 81; 1939, t. 1 z. 2: (1468–1551), p. 361, 398, 470; t. 1, z. 3: (1501–1507, uzupełn. 1394–1500), 1938–1948, p. 693, 698, 702, 706, 715.

¹¹⁸ *Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1 1502–1533. Parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 159 (Nr. 306), p. 210 (Nr. 378), p. 219 (Nr. 400.2), p. 253 (Nr. 476), p. 496 (rodyklė).

¹¹⁹ KLOVAS, Mindaugas. *Ad perpetuam rei memoriam. Privatūs dokumentai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje*. Vilnius, 2021, p. 198.

¹²⁰ WÓLKIEWICZ, Ewa. The ecclesiastical proletariat? The income of the lesser clergy in the late Middle Ages exemplified with the accounting book of St. Martin's altar in Nysa, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2019, t. 67 (1), p. 12.

¹²¹ KOWALCZYK, Marcin. Studia nad życiem i działalnością Macieja z Szydłowa. *Folia Historica Cracoviensia*, 1996, t. 3, Aneks III, p. 87.

¹²² *Wawel, t. 2 Materyały archiwalne do budowy zamku*, zebrał i wydał Adam Chmiel, Kraków, 1913, p. 50, 52, 64, 86, 92, 93, 94, 95, 96.

¹²³ FRONTCZAK, Beata. Wielki Czwartek w Izbie Pańskiej Ratusza Krakowskiego. *Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Collegium Maius Newsletter*, 2022, Nr. 17/04. Be puslapių numeracijos. Čia nurodyta ir ankstesnė literatūra.

¹²⁴ NOWAK, Tomasz Andrzej. *Socjotopografia Wielunia w pierwszej połowie XVI w. Radomsko*, 2018, p. 126.

„Stubella“ terminas dažnai minimas ir viduramžių Krokuvos valdovo pilies bei miesto XIII–XIV a. šaltiniuose, tačiau vėlgi įprastomis, jau aptartomis reikšmėmis, daugiausia kaip pastato „kambarys, salė“ (lenk. „izbica“) ir atskiras „namukas“ („domus parva“)¹²⁵. Taigi iš Krokuvos atvykęs vyskupo raštininkas Mikalojus turėjo vartoti šį žodį jam įprasta reikšme.

Taigi kokia reikšmė ar reikšmės galėtų tikti Vilniaus vyskupo 1397 m. akto atveju. „...in castro vero pro domo habitacionis altariste de area sive curia nostra directe ab acie cimiterii hodierni, ut stubella nunc est posita...“ („...o pačioje pilyje, priešais altaris gyvenamąjį namą, nuo mūsų aikštės arba kurijos, tiesiai nuo dabartinių kapinių ribos, kaip kad dabar stovi...“)¹²⁶. Kokį žodį derėtų įrašyti sakinio pabaigoje?

Klausimas susijęs su Vilniaus žemutinės pilies ir Šv. Stanislovo katedros teritorijos užstatymu, kurio tyrimai yra nepakankami. Iki šiol neištirta rytinė teritorija nuo Valdovų rūmų ir į šiaurę nuo Arkikatedros. Būtent šioje vietoje turėjo būti naujosios kapinės (pirmosios buvo prie Šv. Onos bažnyčios). Svarbu pažymėti, kad, nepaisant gausių tyrimų, rašytiniai šaltiniai nėra sistemai nagrinėti siejant juos su archeologiniais ir architektūriniais tyrimais¹²⁷. Be abejo, akte „pilis“ suprantama plačiaja prasme ne kaip rūmai, o kaip visa gynybiniais įtvirtinimais apjuosta teritorija.

Atrodo, kad galima įvardyti bent kelis objektus, iš kurių vienas galėjo būti minimas vyskupo akte. Pirmiausia tai – „namukas“. Tikėtina, kad 1397 m. šaltinyje galėjo būti paminėtas vienos patalpos (kambario) galbūt mūrinis namelis. Panašus kaip išlikęs vadinamasis pilininko namas¹²⁸.

Žinoma, kad viešos paskirties, daugiausia socialiniam elitui tarnavusios patalpos pilyse, vienuolynuose ir pan. dažnai būdavo su hipokausto tipo krosnimis – gyvenamųjų patalpų (taip pat pirčių) šildymo karštu oru sistema (krosnis rūsyje ar šalia patalpos su dažniausiai grindyse išvedžiotais ortakiais)¹²⁹. Tokios hipokaustinės šildymo krosnies liekanų rasta į šiaurę nuo Arkikatedros šiaurinio šoninio portalo¹³⁰. Tokiame „namuke“ galėjo būti vykdomos įvairios veiklos. Jis galėjo priklausyti tiek vyskupui, tiek kapitulai.

Neaišku, kur buvo kapitulos pirtis vs pirtelė. Ją kapitulą turėjo, tik neaišku nuo kada. Pvz., XVI a. 7-ajame dešimt. joje kas 15 dienų galėjo maudytis tos pačios katedrinės

¹²⁵ *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków, 1878, p. XV, 62.

¹²⁶ RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 112, nuor. 11.

¹²⁷ KITKAUSKAS, Napaleonas. *Vilniaus pily. Statyba ir architektūra*. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2012, p. 20, 77–78, 191, 225–226, 232–233.

¹²⁸ Apie tokius mūrinius namelius plačiau žr. PURLYS, Evaldas. Gotikinių vienos patalpos ir sublokuotų mūrinių svirnų pavyzdžiai Vilniuje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2017, t. 86–87, p. 107–148.

¹²⁹ Plačiau žr. BERTAŠIUS, Mindaugas. Viduramžių hipokaustai Kaune ir Lietuvoje. *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*, Klaipėda, 2005, p. 125–144.

¹³⁰ KITKAUSKAS, Napaleonas. *Vilniaus pily. Statyba ir architektūra*. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2012, p. 16.

mokyklos mokiniai¹³¹. Pirtis yra viena iš XIV a. Krokuvos šaltiniuose pasitaikančų termino „stuba“ reikšmių¹³². Vėlyvame XVI a. 4-ajame dešimtyje. Baltramiejaus iš Bidgoščio Lotynų–lenkų kalbų žodyne nurodyta „vaporarium seu stuba“. Kaip žinoma, lotyniškai „vaporarium“ reiškia garinę pirtį. Tačiau galima sutikti, kad vieta prie kapinių jai neturėjo būti tinkama. Kita vertus, viduramžiais kapinės neretai būdavo neaptvertos. Jų funkcijos neapsiribojo tik laidojimu¹³³. Neatmestina ir kita namuko funkcija – kapitulos valgomasis. Galima nurodyti, kad 1494 m. prioras Andreas Swob savo testamentą surašė „in stubella nova sive refectorio“¹³⁴.

Kita galima „stubella“ reikšmė – pilies įtvirtinimų gynybinė „skrynia“. Archeologiniai ir dendrologiniai tyrimai atskleidė, kad į rytus nuo dabartinės Arkikatedros šv. Kazimiero koplyčios iš Pilies gatvės į Antakalnį ėjo kelias, kurio medžio grindiniai buvo pakloti XIV a.¹³⁵ Kažkur šioje vietoje galėjo būti gynybinis įtvirtinimas (pylimas), o jame – minėta gynybinė skrynia. Šiai versijai prieštarautų tai, kad ikišiolinių tyrimų metu gynybinių pylimų teritorijoje nebuvo aptikta.

Ar galėjo vyskupo raštininkas krovietis Mikalojus rašyti „stubella“, o turėti galvoje „stubala“, t. y. „arklides“, neįmanoma atspėti. Viename 1366 m. Krokuvos šaltinyje minima „Stubala pro equis“¹³⁶.

Baigiant „stubella“ / „stuba“ termino analizę reikia trumpai aptarti ir jo siejimą su lenkišku žodžiu „sztuba“. Jau minėta, kad taip pasielgė A. Raulinaitis. Išties viena iš „sztuba“ termino reikšmių yra „mokykla“. Tačiau kultūros istorikas Alexandras Briukneris (Brückner) pagrįstai pažymi, kad „sztuba“ (mokyklos kambarys) į lenkų kalbą pateko tiesiogiai iš vokiečių („stube“ – kambarys). Pirminė žodžio reikšmė buvusi „pirtis“ (ital. „stufa“)¹³⁷. Šis skolinys yra vėlyvos kilmės. Jis nefiksuojamas XVI a. lenkų kalbos žodyne ir XVIII a. praktiką atspindinčiame Samuelio Bogusławo Lindės (Linde) lenkų kalbos žodyne¹³⁸. Taigi ši sąsaja yra dirbtinė ir su XIV a. pab. lotynų kalbos terminu „stubella“ nesusijusi.

Baigiant šio aspekto aptarimą reikia pastebėti, kad Vilniaus katedros mokykla (jeigu ji tuomet veikė) galėjo ir neturėti atskiro pastato. Krokuvos parapinių mokyklų istorijos tyrėjai spėja, kad dargi vėlesniu metu – renesanso epochoje ir vėliau – mokiniai

¹³¹ PRZYJAŁGOWSKI, Wincenty. *Żywoty biskupów wileńskich*. Petersburg, 1860, t. 1, p. 171.

¹³² P.vz., 1346, 1348, 1397 ir 1405 m. aktuose minima „stube Balnealis“, „stube balnearis“, „stube balneares“. *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*, p. 174, 179, 316, 340.

¹³³ WIŚNIEWSKI, Eugeniusz. *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*. Lublin, 2004; WIŚNIEWSKI, Eugeniusz. Kościół parafialny i jego funkcje społeczne w średniowiecznej Polsce. *Studia Theologica Varsaviensia*, 1969, t. 7/2, p. 224.

¹³⁴ Die Urkunde der Swobschen Schenkung, zu Dubin [...]. *Neues Lausitzisches Magazin*, 1846, t. 23, p. 316.

¹³⁵ PUKIENĖ, Rutilė. Mediniai XIV a. kelio grindiniai Vilniaus žemutinėje pilyje. Dendrochronologinė analizė ir datavimas. *Vilniaus žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*. Sudarė Liudas Glemža. Vilnius, p. 182–193.

¹³⁶ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa (1257–1506)*. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków, 1879, t. 5, cz. 1, p. 62.

¹³⁷ BRÜCKNER, Alexander. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków, 1927, p. 555.

¹³⁸ LINDE, Samuel Bogumił. *Słownik języka polskiego*. Warszawa, 1812. t. 6 R–T.

galėjo būti mokami altaristų, vargonininkų ir kt. namuose, kurie neretai stovėdavo kapinėse, arti bažnyčios¹³⁹.

Išvados

Iki pat J. Kurčevskio veikalų pasirodymo Vilniaus katedrinės mokyklos pirmuoju paminėjimu istoriografijoje dažniausiai buvo laikomi 1452 m. Išanalizuotas 1397 m. aktas tyrėjams buvo žinomas, tačiau „mokyklos“ paminėjimo jame nebuvo išvelgta.

Straipsnio pradžioje iškelta hipotezė, kad J. Kurčevskio 1908–1912 m. pradėta ir istoriografijoje dominuojanti tradicija, pagal kurią 1397 m. gegužės 9 d. Vilniaus vyskupo rašte lotynišku terminu „stubella“ pirmą kartą buvo paminėta Vilniaus katedros mokykla, yra klaidinga, pasitvirtino.

Tikėtina, kad klaidinga 1397 m. data, kuri „nubraukė“ visą ankstesnę istoriografiją, įsitvirtino dėl kelių priežasčių. Pats kanauninkas J. Kurčevskis, matyt, buvo vedamas institucinio patriotizmo ir religinių paskatų, o juo sekę tyrėjai norėjo, kad ši reikšminga švietimo institucija egzistuos; jiems taip pat pristigo kompetencijos.

Sukauptų reprezentatyvių leksikografinių ir dokumentinių šaltinių analizė leidžia teigti, kad žodis „stubella“ mokyklos reikšme jokiuose žinomuose Europos ir Lietuvos bei Vilniaus vyskupijos lotyniškuose šaltiniuose apskritai niekada ir niekur nevertotas.

Terminas „stubella“ minėtame 1397 m. akte galėjo reikšti atskirą nedidelį, galbūt mūrinį vyskupo, kapitulos ar pilies pastatą (valgyklą, pirtį ir kt.) ar gynybinių įtvirtinimų konstrukciją, vadinamąją „skrynią“.

Pirmuoju ir vieninteliu neabejotinu rašytiniu katedrinės mokyklos paminėjimu kol kas reikia laikyti Kazimiero Jogailaičio 1452 m. aktą, kuriuo buvo skirta lėšų katedrai ir jos mokyklos rektoriaus algai.

Straipsnyje keliami hipotezė, kad, pradėdant Vilniaus vyskupijos istoriku kanauninku Janu Kurčevskiu (Kurczewski), istoriografijoje įsitvirtinęs teiginys, kad 1397 m. gegužės 9 d. Vilniaus vyskupo Andriaus lotyniškame akte minimas terminas „stubella“ reiškia Vilniaus katedros mokyklą, yra klaidingas.

¹³⁹ KRUKOWSKI, Jan. *Szkolnictwo parafialne Krakowa w XVII wieku*, p. 262–293; KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnej Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków, 1986, p. 138–158.

Šaltiniai

Ikonografiniai

1. Vilniaus vyskupo Andriaus 1397 m. gegužės 9 d. akto fragmentas. Originalas. *LMAVB*, f. 6–2, l. 1.

Leksikografiniai

2. BRÜCKNER, Alexander. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.
3. DU CANGE, et al. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Éd. augm. Niort: L. Favre, 1883–1887, t. 7, col. 618a, 618c. Prieiga per internetą: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/STUBA>; <http://ducange.enc.sorbonne.fr/STUBELLA>.
4. LINDE, Samuel Bogumił. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: u Autora, 1812, t. 6 R–T.
5. MAIGNE D'ARNIS, W. H. *Lexicon manuale ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis, ex glossariis Caroli Dufresne D. Ducangii, D. P. Carpentarii, Adelungii, et aliorum, in compendium accuratissime redactum; ou, Recueil de mots de la basse latinité, dressé, pour servir à l'intelligence des auteurs, soit sacrés, soit profanes, du moyen âge*. Parisii: Apud Garnier fratres, 1890.
6. *Słownik języka polskiego*. Ułożony pod redakcją Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego. Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, w drukarni „Gazety Handlowej“, 1915, t. 6.
7. *Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*. Red. Marian Plezia. Wrocław-Kraków-Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953, t. 1; Kraków: Instytut Języka Polskiego. Polska Akademia Nauk, 2002, t. 8, Nr. 1, pod redakcją Marcina Rzepieli; 2014, Instytut Języka Polskiego. Polska Akademia Nauk, t. 8, Nr. 10/72, pod redakcją Michała Rzepieli.
8. *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Red. K. Mrowcewicz, P. Potoniec. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, 2011, t. 35.

Nepublikuoti

1. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, LMAVB*, f. 6–2. Jo faksimilė žr. <http://www.mab.lt/pergamentai/Kolekcija/Pergamentas31ae.html?txtSign=F6-2>.
2. BRUŽAITĖ, Reda. *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, Istorija (05 H), Vilnius, 2012. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/en/search?field=any&query=bru%C5%BEait%C4%97+reda&mode=all&scope%5B%5D=science>.
3. SAMALAVIČIUS, Stasys. *Gedimino aikštė Vilniuje. Istoriniai tyrimai*. Vilnius, 1988, t. 1, *Vilniaus regioninis valstybės archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6095, l. 83–92.

Publikuoti

1. *Acta Capitulorum Gnesnensis, Poznaniensis et Vladislaviensis (1408–1530)*. Ed. B. Ulanowski. *Monumenta medii aevi historica*, Kraków, 1894, t. 13.
2. Die Urkunde der Swobschen Schenkung, zu Dubin [...]. *Neues Lausitzisches Magazin*, 1846, t. 23, p. 316.
3. JASAS, Rimantas. *Pergamentų katalogas*. Vilnius: LTSR Mokslų akademijos centrinė biblioteka, 1980.
4. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. Wydali Jan FIJAŁEK i Władysław Semkowicz, t. 1, z. 1: 1387–1468; 1939, t. 1 z. 2: (1468–1551); t. 1, z. 3: (1501–1507, uzupełnienia 1394–1500). Kraków: Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności, 1932–1948.
5. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa (1257–1506)*. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków: Druk „Czasu“, 1879, t. 5, cz. 1.
6. KURCZEWSKI, Jan. *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno: Nakład i druk J. Zawadzkiego, 1908–1916, t. 1–3.
7. *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków, 1878.
8. *Vilniaus katedros bažnyčios kapitulės posėdžių protokolai XVI–XVIII a., t. 1 1502–1533*. Parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
9. *Wawel, t. 2 Materiały archiwalne do budowy zamku*. Zebrał i wydał Adam Chmiel. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem J. Filipowskiego, 1913.

Literatūra

1. [LUKŠIENĖ, Meilė]. Šįmet minime Lietuvos mokyklos 600 metų sukaktį. Vilnius, 1997.
2. [RAGAUSKAS, Aivas]. 1397 05 09 paminėta pirmoji mokykla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 2009 05 08. *Delfi*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/archive/1397-05-09-pamineta-pirmoji-mokykla-lietuvos-didziojoje-kunigaikstysteye.d?id=21911094> [žiūrėta 2023 06 06].
3. ALIŠAUSKAS, Vytautas; JASZCZOŁT, Tomasz; JOVAIŠA, Liudas; PAKNYS Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius, 2009.
4. AMBRULEVIČIŪTĖ, Aelita; ČERNIAUSKAS, Norbertas; ĖMUŽIS, Marius; JAKULIS, Martynas; MILERYTĖ–JAPERTIENĖ, Giedrė; VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Išrasta Lietuvoje: daiktai, idėjos, žmonės*. Kaišiadorys, 2018.
5. BALINSKIS, Mykolas. *Vilniaus miesto istorija*. Iš lenkų k. vertė Ona Slavėnaitė, Irena Katilienė, iš lotynų k. Jūratė Dalia Baronienė. Vilnius, 2007, p. 271.
6. BARONAS, Darius; ROWELL, Stephen C. *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015.

7. BARONAS, Darius. Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2018, t. 6, p. 65–100.
8. BERTAŠIUS, Mindaugas. Viduramžių hipokaustai Kaune ir Lietuvoje. *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*, Klaipėda, 2005, p. 125–144.
9. BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. Kraków: W.L. Anczyc, 1899–1900, t. 1.
10. BIELSKIS, Jonas. *Lietuvos mokyklai – 600 metų. Kaunas, 1997*.
11. BŁASZCZYK, Grzegorz. *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Ustrój*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1993.
12. BRACHA, Krzysztof. Statuta vel praecepta scholarium: przyczynek do dziejów najstarszej szkoły w Kielcach w XV w. *Studia Muzealno–Historyczne*, 2011, t. 3, p. 31–51.
13. BRUŽAITĖ, Reda. LDK istorija: Parapinėse mokyklose prioritetas – tikyba. 2014 06 13. *15min.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-parapinese-mokyklose-prioritetas-tikyba-582-433241>.
14. BUKAUSKIENĖ, Elena. *Lietuvos mokyklai 600 metų*. Vilnius: V. Užtupas, 1997.
15. CHACHAJ, Jacek. Czy ministri i ministri ecclesiae byli nauczycielami szkół parafialnych w XV wieku na terenie katolickiej archidiecezji lwowskiej. *Ars Educandi. Źródła*, t. 1 *Studia z dziejów wychowania i kształcenia od średniowiecza do XIX wieku*. Pod redakcją naukową Jolanty Gwioździk przy współudziale Piotra P. Barczyka. Mysłowice, 2009, p. 30.
16. CHODYŃSKI, Stanisław. *Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym wrocławskim. Szkic historyczny*. Wrocław, 1902.
17. CHODYŃSKI, Stanisław. *Szkoła katedralna wrocławska*. Wrocław, 1900.
18. DUBAS–URWANOWICZ, Ewa. Fundacje kościołów i klasztorów grodzieńskich do XVIII wieku. *Fundacje i fundatorzy w średniowieczu i epoce nowożytnej*. Red. E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa, 2000, p. 130–141.
19. DUBONIS, Artūras; JOGĖLA, Vytautas. Dėl Vilniaus katedros mokyklos įkūrimo. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Šernas. *Lietuvos edukologija*, Vilnius, 1997, p. 8.
20. *Encyklopedia Katolicka*. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski. Lublin, 1973, t. 1, skilt. 389.
21. ENDZINAS, Arnoldas. Ar Vilniaus katedros mokykla buvo pirmoji? *Tautinė mokykla*, 1990, Nr. 8–9, p. 18.
22. F. M. S. Massalski (Ignacy Jakób), książę, biskup wileński. *Encyklopedyja Powszechna Orgelbranda*. Warszawa, 1864, t. 18, p. 155.
23. FIJAŁEK, Jan. Pierwszy biskup sufragan wileński, ktorego nie było. *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, 1924, t. 2, Nr. 1, p. 515–521.
24. FIJAŁEK, Jan. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę. *Litwa a Polska w dziejowym stosunku*, Warszawa etc., 1914, p. 37–334.
25. FRONTCZAK, Beata. Wielki Czwartek w Izbie Pańskiej Ratusza Krakowskiego. *Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Collegium Maius Newsletter*, 2022, Nr. 17/04.
26. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo kelias. Istorinės studijos*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002, p. 236.

27. GUDAVIČIUS, Edvardas. Andrius. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1, Vilnius, 2001.
28. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1529*. Vilnius, 1999, t. 1.
29. HAJDUKIEWICZ, Leszek. Krakowska szkoła zamkowa 1510–1801. *Studia do dziejów Wawelu*, 1955, t. 1, p. 203–348.
30. IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma, 1978, p. 81, 376.
31. JANONIENĖ, Rūta. Mykolo Homolickio indėlis į Lietuvos meno istoriją. *Meno istorija ir kritika*, 2011, t. 7, p. 55–62.
32. JAROSZEWICZ, Józef. *Obraz Litwy pod względem jęj cywilizacyi, od czasow najdawniejszych do końca wieku XVIII*. Wilno, 1844, t. 2 Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej.
33. JOVAIŠA, Liudas. Kritinis diskursas ar literatūrinė vaizduotė? XVII a. Žemaičių vyskupijos istorija Motiejaus Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje“. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2014, t. 7, p. 171–180.
34. JOVAIŠA, Liudas. Trakų parapija ir jos šventovė XV–XVIII amžiuje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2018, t. 90, p. 71–101.
35. JOŹWIAK, Sławomir; TRUPINDA, Janusz. Miejsca wystawiania instrumentów notarialnych w przestrzeni zamku malborskiego w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. *Zapiski Historyczne*, 2012, t. 77, z. 2.
36. JOŹWIAK, Sławomir; TRUPINDA, Janusz. *Organizacja życia na zamku krzyżackim w Malborku*. Malbork: Muzeum Zamkowe, 2007.
37. JOŹWIAK, Sławomir. Uwagi w kontekście najnowszych badań nad malborską siedzibą wielkich mistrzów w średniowieczu. Na marginesie pracy Christofera Herrmanna. *Zapiski Historyczne*, 2019, t. 84, Nr. 2.
38. KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Gardino dekanato parapijos XVII a. antrojoje pusėje. *Soter*, 2013, t. 46 (74).
39. KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Gardino dekanato parapijų fundacijos XV–XVII a. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2012, p. 321–343.
40. KAMUNTAVIČIENĖ, Vaida. Kauno ir Gardino katalikiškų parapijų istoriją paralelės XV–XVII a. *Kauno istorijos metraštis*, 2012, t. 12, p. 15–24.
41. KANTAK, Emil. *Franciszkanie Polscy 1517–1795*. Kraków, 1937, t. 1.
42. KARBOWIAK, Antoni. *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*. Petersburg, 1903, t. 2, cz. 2.
43. KARBOWIAK, Antoni. *Szkoła katedralna kujawska w wiekach średnich*, *Kwartalnik Historyczny*. 1898, t. 12, p. 763–777.
44. KARBOWIAK, Antoni. *Krakowska szkoła katedralna w wiekach średniach*. Kraków, 1896.
45. KARBOWIAK, Antoni. *Szkoły parafialne w Polsce w XIII i XIV wieku*. Kraków, 1896.
46. KASABULA, Tadeusz. Prałatury i kanonie *de gremio* Kapituły Katedralnej Wileńskiej w okresie przedrozbiorowym. *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2016, t. 15/1, p. 127–147.
47. KIAUPIENĖ, Jūratė; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos istorija, t. 4 Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* Vilnius, 2009.

48. KITKAUSKAS, Napaleonas; DZIKAS, Liudvikas. Žemutinės pilies karalių rūmai. *Kultūros barai*, 1988, Nr. 6, p. 53–54.
49. KITKAUSKAS, Napaleonas. *Vilniaus pily. Statyba ir architektūra*. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2012.
50. KLOVAS, Mindaugas. *Ad perpetuam rei memoriam. Privatūs dokumentai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje*. Vilnius, 2021.
51. KOSMAN, Marcelli. *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Wrocław etc., 1976.
52. KOTAU, Pavel. Pražské obecné učení a peregrinatio academica obyvatel velkoknížectví litevského v letech 1385–1430. *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2012, t. 52, fasc. 2.
53. KOWALCZYK, Marcin. Studia nad życiem i działalnością Macieja z Szydłowa. *Folia Historica Cracoviensia*, 1996, t. 3.
54. KOWALSKI, Daniel M. Nieznany dokument papieski dla Andrzeja, pierwszego biskupa Seretu i Wilna, i powstanie biskupstwa wileńskiego. *Studia Źródłoznawcze*, 2015, t. 53, p. 123–134.
55. KRAHEL, Tadeusz. Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej. *Studia Teologiczne*, 1987–1988, t. 5–6.
56. KRASZEWSKI, Józef Ignacy. *Wilno od początków jego do roku 1750*. Wilno, 1840–1842, t. 1–4.
57. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarytojas Vytautas Ališauskas. Vilnius, 2006.
58. KRUKOWSKI, Jan. *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie Odrodzenia*. Kraków, 1986.
59. KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo Wileńskie. Od jego założenia do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno, 1912.
60. KURCZEWSKI, Jan. Wiadomość o szkołach parafialnych w diecezji wileńskiej. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1908. Wilno, 1909, t. 2, p. 18–19.
61. KURCZEWSKI, Jan. Wileńskie bpstwo. *Encyklopedia kościelna*. Wydana przez x. Michała Nowodworskiego. Płock, 1911, t. 31.
62. LEBEDYS, Jurgis. *Mikalojus Daukša*. Vilnius, 1963.
63. *Lietuvos mokyklai – 600 metų. Konferencijos medžiaga, 1997 m. balandžio 25–26 d. Pedagogikos institutas*. Red. kolegija: Meilutė Lukšienė pirm. Vilnius, 1997, t. 1–2.
64. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai (ligi Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos)*. Redkolegijos pirmininkas J. Laužikas. Vilnius: Mokslas, 1983.
65. *Lietuvos mokyklos patirtis ir perspektyvos. Lietuvos mokyklai 600 metų: konferencija, 1997 m. balandžio 2–4 d. Vilnius. Tezės*. Vilnius, 1997.
66. LUKŠAITĖ, Ingė. Trakų mokykla – Lietuvos pradinių mokyklų pradžia. *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, t. 12, p. 28.
67. LUKŠIENĖ, Meilė. *Prie tautos kultūros pamatų*. Sudarė ir parengė Ingė Lukšaitė, Austėja Ikamaitė. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2014.

68. ŁUKOWSKI, Jan. *Szkoła tumska czyli katedralna w Gnieźnie*. Gniezno, 1905.
69. Massalski (Ignacy Jakób), książę, biskup wileński. *Encyklopedia Powszechna*. Wydanie drugie. Warszawa, 1874, t. 7, p. 379.
70. Massalski Ignacy Jakub, biskup wileński. *Encyklopedia Powszechna*. Wydanie trzecie. Warszawa, 1901, t. 10, p. 23–24.
71. MELC. Vilniaus katedros mokykla. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2014, t. 25, p. 127.
72. MÜHLBERGER, Kurt. The Old University Quarter. The Medieval University. *Sites of Knowledge: The University of Vienna and Its Buildings: A History 1635–2015*. Edited by Julia Rüdiger and Dieter Schweizer. Wien, Köln, Weimar, 2015.
73. NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno, 1856.
74. NIEDŹWIEDŹ, Jakub. *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*. Kraków, 2012.
75. NOWACKI, Józef. *Dzieje archidiecezji poznańskiej*. Poznań, 1964, t. 2
76. NOWAK, Tomasz Andrzej. *Socjotopografia Wielunia w pierwszej połowie XVI w. Radomsko*, 2018.
77. OCHMAŃSKI, Jerzy. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*. Poznań, 1972.
78. OCHMAŃSKI, Jerzy. *Historia Litwy*. Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990, p. 60, 90–91.
79. OCHMAŃSKI, Jerzy. Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku, to paties. *Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn, 1986.
80. OCHMANSKIS, Ježis. Seniausios Lietuvos mokyklos XIV a. pabaigoje – XVI a. viduryje. *Senoji Lietuva*. Vertė Reda Griškaitė ir Ona Mickevičiūtė. Vilnius, 1996, p. 133–153.
81. PACEVIČIUS, Arvydas. Mokyklos. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius, 2001.
82. PAWLAK, Ireneusz. Gnieźnieńska szkoła katedralna w I połowie XVI wieku. *Studia Gnesnensia*, 1979–1980, t. 5, p. 311–321.
83. PAWLIKOWSKA, Wioleta. Wileńska Kapituła Katedralna w zapisie źródłowym: część pierwsza: Ksawey Franciszek Michał Bohusz, Mamert Herburt z Fulsztyna, Jan Kurczewski – registratorzy protokołów z posiedzenia kapituły. *Litvano–Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, 2007, t. 12, p. 109–141.
84. PIERADZKA, Krystyna. Andrzej zw. Andrzejem z Krakowa (zm. 1398). *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa: PAN, 1935, t. 1, p. 102–103.
85. PIETRZAK, Jerzy. Troska prymasów Polski o szkolnictwo w czasach nowożytnych. *Studia Loviciensia*, 2015, t. 17.
86. PRAŠMANTAITĖ, Aldona. Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: personalijos, idėjos, refleksijos*. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2020, p. 117–135.
87. PRZYJAŁGOWSKI, Wincenty. *Żywoty biskupów wileńskich*. Petersburg, 1860, t. 1.

88. PUKIANIEC, Mikołaj. Szkoła katedralna w Poznaniu – schola maior posnaniensis. *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*. Pod red. Doroty Żołądź-Strzelczyk i Rafała Witkowskiego. Poznań, 2011, 41–46.
89. PUKIENĖ, Rutilė. Mediniai XIV a. kelio grindiniai Vilniaus žemutinėje pilyje. Dendrochronologinė analizė ir datavimas. *Vilniaus žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*. Sudarė Liudas Glemža. Vilnius, p. 182–193.
90. PURLYS, Evaldas. Gotikinių vienos patalpos ir sublokuotų mūrinių svirnų pavyzdžiai Vilniuje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2017, t. 86–87, p. 107–148.
91. PUZIO, Jan. Wrocławska szkoła katedralna w XIII i w XIV wieku. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, 1970, t. 2, p. 103–118.
92. RAULINAITIS, Adolfas. Apie pirmąją katedrinę mokyklą. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1964, t. 6, p. 111–119.
93. RAULINAITIS, Adolfas. Dar kartą apie stubella. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija*, 1966, t. 8, p. 121.
94. RECHOWICZ, Marian. Początki szkoły katedralnej w Gnieźnie. *Roczniki Humanistyczne*, 1972, t. 20, Nr. 2, p. 37–42.
95. RYBUS, Henryk. Prymas Maciej Drzewiecki: zarys biografii (1467–1535). *Studia Theologica Varsaviensia*, 1964, t. 2/1–2.
96. SACHETNIK, Adam. Ołtarz z krucyfiksem królowej Jadwigi w katedrze wawelskiej. *Analecta Cracoviensia*, 1988, t. 20.
97. SAMALAVIČIUS, Stasys. Kur buvo pirmoji Lietuvos mokykla? *Vilniaus balsas*, 1990, Nr. 8 (22), p. 3.
98. SAMALAVIČIUS, Stasys. *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė*. Sudarė A. Samalavičius, parengė A. Ragauskas. Vilnius, 2011, p. 465–468.
99. SEPIAŁ, Marcin. Krąg rodzinny Andrzeja herbu Jastrzębiec biskupa Wilna 1388–1398. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 2001, Nr. 128, p. 71–78.
100. ŠERNAS, Vytautas. Pirmosios Lietuvos mokyklos mįslė. *Lietuvos edukologija*. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Šernas. Vilnius, 1997, p. 17–26.
101. ŠIDLAUSKAS, Algirdas. 600 metų Lietuvos mokyklai. Švietimo sistemos pradžia. *Kultūros barai*, 1990, Nr. 10, p. 67.
102. *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca–28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008 – 15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008.
103. SKOCZEK, Józef. *Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej*. Lwów, 1929.
104. SOBIESZCZAŃSKI, Franciszek. *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*. Warszawa, 1849, t. 2.
105. STEVENS, Wesley M. Numerum in se facere. *Archiwum Latinitatis Medii Aevi*, 2007, t. 65, p. 117–164.
106. STEVENS, Wesley M. *Scotoma lexicographia: The omission of mathematical and scientific Latin terms from classical and medieval Latin dictionaries. Discovery and distinction in*

- the early Middle Ages: Studies in Honor of John J. Contreni*. Ed. Cullen J. Chandler and Steven A. Stofferahn. Kalamazoo, 2013, p. 116–148.
107. STOPKA, Krzysztof. Studia nad genezą szkół katedralnych w Polsce średniowiecznej. *Studia Historyczne*, 1993, t. 36, p. 3–21.
 108. STOPKA, Krzysztof. Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. *Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*. Kraków, 1994.
 109. STOPKA, Krzysztof. Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, 1993, t. 67, p. 36–40.
 110. STOPKA, Krzysztof. W cieniu katedry-szkoła katedralna gnieźnieńska w wiekach średnich. *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*. Red. J. Strelczyk i J. Górny. Gniezno, 2000, p. 217–234.
 111. STOPKA, Krzysztof. Z badań nad szkolnictwem pozauniwersyteckim w Polsce średniowiecznej. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 1988, t. 31, p. 391–411.
 112. SUŽIEDĖLIS, Simas. Švietimas Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje. *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1968, t. 15, p. 744.
 113. TRAJDOS, Tadeusz M. Z dziejów opactwa benedyktynów w Starych Trokach XV – połowa XVII w. *Przegląd Historyczny*, 2009, t. 100, Nr. 2.
 114. *Vilniaus Šv. vyskupo Stanislovo ir Šv. Vladislavo arkikatedra bazilika*. Vadovė, sudarytoja Alina Pavasarytė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017.
 115. VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Inwentarz katedry wileńskiej z roku 1598, *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa. Zamek Królewski w Warszawie. 2 lipca – 28 września 2008. Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008 – 15 stycznia 2009*. Red. D. Galas. Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 71–101.
 116. VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Mykolas Homolickis apie Vytauto kapą, antkapį ir altorių senojoje Vilniaus katedroje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2022, t. 45, p. 165–183.
 117. WIECZOREK, Jan. Wikariusze katedry krakowskiej w XIII i XIV stuleciu. *Nasza Przeszłość*, 1992, t. 78.
 118. WISZNIOWSKI, Eugeniusz. Kościół parafialny i jego funkcje społeczne w średniowiecznej Polsce. *Studia Theologica Varsaviensia*, 1969, t. 7/2.
 119. WIŚNIOWSKI, Eugeniusz. *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*. Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin, 2004.
 120. WOŁONCZEWSKI, Maciej. *Biskupstwo żmudzkie*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, nakł. Księgarni Gebethnera i Spółki, 1898.
 121. WÓLKIEWICZ, Ewa. The ecclesiastical proletariat? The income of the lesser clergy in the late Middle Ages exemplified with the accounting book of St. Martin's altar in Nysa. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2019, t. 67 (1).
 122. ZAHORSKI, Władysław. *Katedra Wileńska*. Wilno, 1904.
 123. ВАСИЛЬЕВСКИЙ, Василий. Ученый подлогъ, либо забавная ошибка. *Виленский Вестник*, 1869, Nr. 56.

124. ХАРЛАМПОВИЧ, Константин. Виленская братская школа в первые полвека её существования. *Литовские епархиальные ведомости*. Вильна, 1897, Nr. 16–17.

The First “Mention” of the Vilnius Cathedral School in 1397: Between Myths and Facts

Dr. Aivas Ragauskas

Vilnius University, Faculty of History, Department of Ancient and Medieval History, Universiteto St. 7, LT-01131
Vilnius, Lithuania
E-mail: aivas.ragauskas@if.vu.lt

Summary

The article argues that the tradition, started by J. Kurchevsky in 1908-1912 and dominating the historiography, according to which the Vilnius Cathedral School was mentioned for the first time in a letter of the Bishop of Vilnius in 1397 with the Latin term “stubella”, is wrong. The word “stubella” in the sense of school is never used in the known sources of the Vilnius diocese and elsewhere. The term “stubella” in the aforementioned Act of 1397 could have referred to a separate small building for the bishop or the chapter house (a refectory, a bathhouse, etc.) or to a construction of defensive fortifications, the so-called “chest”. It is unlikely, but not impossible, that a cathedral school may have been in operation in some form in the late 14th and early 15th centuries, but it may not have been “included” in the extant or known sources. Although there is a possibility that the Vilnius Cathedral School may have been in operation until the 1660s, the first and only unquestionable written reference to it so far has to be the act of Kazimieras Jogailaitis in 1452, which provided funds for the cathedral and the salary of the school’s rector.

Gauta / Received 2023 09 27
Priimta / Accepted 2023 11 11